

ƏDƏBİYYAT VƏ KÜTLƏ

Nemət Mətin

Bakı 2018

Redaktor və korrektor:

Nicat Həşimzadə

Dizayn:

Monitor Pro.

Qiymət: 5 AZN

Əlaqə: +99470 365 71 79

Email: lp-90@bk.ru

Fb.com/nemet.hacieliyev1

MƏQALƏLƏR

Sakit çöküş

Kitab oxumaqdan başqa işlə məşğul olmayan insanlara nifrət edirəm. Təkcə kitab oxumaq görməmişliyin, simicliyin əlamətidir. Ancaq kitab oxuyub başqa heç nə etməyən insanlar oxuduqlarını anlamayanlardır. Onlar xəsis olduqları üçün heç kimlə fikir bölüşmür, tənhalığı sevir və macərə axtarırlar. Şablon həyat sürməyə üstünlük verirlər. Onlara “intellektual qullar” deyirəm. Aşib daşan bilikləri özündə saxlamaq özünə və cəmiyyətə qarşı atacağı ən çirkin addımdır. Fikirlərini bölüşmək kiməsə mənəvi dəstək olmaqdır. Fikir bölüşmək hansısa problemin həllində ciddi vasitədir. Öyrətməyə çalışmayan intellektual qul illərlə rəfdə qalan kitaba bən-zəyir. Onu toz basmış, vərəqləri saralmışdır.

Müntəzəm kitab oxumaqla hər hansı bir incəsənət növünə töfhələr vermək olar. İdeya bolluğundan maksimum yararlanmaqla bəşəriyyət üçün xeyirli işlər görmək mümkündür.

Domingezin "Kağız ev" əsərindəki əsas obraz kimi kitabdan ev tiksən də başına uçaçaq. Xırdalığlara varıb böyük işlər görə bilməyəcəksən. Tolstoy kimi uşaqlara dərs deməyəcəksən. Öz biliyin öz içində iylənəcək və səni məhv edəcək. Eynəyinin qalın şüşələri arxasından zəifləmiş gözlərin həyat gözəlliklərini görməyəcək. Sən artıq heç bir gücə sahib olmayacaqsan. Sısqı bədəninlə özünü belə qoruya bilməyəcəksən.

Kitab oxuyanlar oxumayanlardan bir şeylə fərqlənirlər. Kitab oxuyanlar öz ideyalarını insanlıq naminə istifadə edirlər. Kitabın girdabına enib heç kimi görməyənlər kitab oxuyanlar deyil, kitab fanatıqləridir. Kitabdan asılı insanlardır. Kitab oxuyanlarsa azad düşüncəyə sahibdirlər.

Bütün evi kitablarla doldurmaq xəsisliyin əlamətidir. Gələcəyin işıqlı olması üçün o kitabları paylaşmaq, hədiyyə etmək ən gözəl təbliğ vasitəsidir, ən yaxşı kitab sevdirmə üsuludur. 60-70 il kitab oxuyan insanlar tanıyıram ki, dünyaya heç bir xeyirləri dəyməyib. Onların ideyaları özləri ilə birlikdə torpaq altına gedəcək.

Elə bu dəqiqə bir şey yaratmağa çalış. İşlədiyin müəssisədə, yaşadığın ərazidə, getdiyin məkanlarda... İzləyici olma, izlənən ol. Tamaşaçı olma, aktyor ol...

Dağ kəndində suvağı yerə tökülən məktəb sınıfindəki şagirdlər sənin böyük ideyalarının həyata keçməməsinə görə əziyyət çəkirlər. Üstün cəmiyyət ideyaların əsasında qurulub. Fərd olaraq milyonlara yaşama stimulu verə bilərsən.

Kitablar həm də bizə döyüşkən ruh bəxş edir. Onu zəif xarakterinlə boğub öldürmək olmaz. Kitab oxumayan insan hansı vəziyyətdədirsə, kitab oxuyub heç nə etməyən insan ondan iki qat pis vəziyyətdədir.

Çətinliyə gülümsə

Lin Çi söyləyir:

“Mən cavan olanda qayıqda üzmək çox xoşuma gəlirdi. Balaca bir qayığım var idi və bu qayıqda tez-tez tək-tənha göldə üzürdüm, saatlarla bu qayıqda qala bilirdim. Bir dəfə gecə vaxtı gözlərimi yumub meditasiya ilə məşğul idim. Gözəl bir gecə idi. Birdən hardansa boş qayıq axın istiqamətində mənim qayığım la toqquşdu. Məndə qəzəb, qeyz baş qaldırdı. Gözlərimi açıb mənim rahatlığımı pozan adamı söyməyə hazırlaşırıdım ki, gördüm qayıq boşdur. İndi mənim qəzəbimin çıxış yeri də yox idi... İmkansızlıqdan gözlərimi yenə də yumdum, daxildə öz qəzəbimə diqqətlə baxmağa başladım. Bu an mən qəzəbimi gördüm. Bu, mənim yolumdakı ilk addımım idi.

Bu səssiz gecədə mən öz daxili mərkəzimə yaxınlaşdım. Boş qayıq mənim müəllimim oldu. Bax bu vaxtdan əgər kimsə məni incitmək, təhqir etmək istəyirdisə və daxilimdə qəzəb oyanırdısa, mən gülərək öz-özümə deyərdim:

- Bu qayıq da boşdur.

Gözlərimi yumub diqqətimi daxilimə yönəldərdim”
Bu dzen pritiçası bizə əsəb sistemini idarə etməyi öyrədir. Günü bu gün aqressiv cəmiyyət, adamı küçənin ortasında döyüb öldürməyə hazır olan kütlə for-

malaşib. "Bağışla" sözünü belə demək istəməyən insanlarla avtobusda, metroda necə yanaşı gedəsən? Ona görə hamı şəxsi maşın almağa çalışır, cəmiyyətdən qaçır, təkliyə qurşanır.

Hər adi vəziyyətdə özündən çıxmaqla təkəcə ürək, əsəb xəstəlikləri qazanmaq olar. Əsəb sistemi körpə uşağı xatırladır. Onu hər zaman qorumaq lazım gəlir. Ziqmund Freyd Vyana universitetində təhsil aldıqdan sonra tələbə dostu Bleyerin işlədiyi Şarkonun klinikasına yollanır. Onu belə bir sual narahat edirdi:

Nə üçün insanlar ömrünün yaradıcı vaxtında ruhi xəstəliyə düçar olur?

Bu məqsədlə Freyd müşahidələr aparır. Bir gün 18 yaşlı Anna adlı xanımı görür. Güclü əsəb keçirtmə nəticəsində Anna nə hərəkət edə bilir, nə də danışa bilirdi. Freyd ilk dəfə dostuna hipnoz etməyi təklif edir. Annanın şüüraltı dünyasına baş vuran Freyd bir çox maraqlı faktlar öyrənir. Məlum olur ki, Annanın atası ağır xəstədir, ayaqları tutulub. Ananın böyük arzuları var. O, təhsil almaq, sevdiyi oğlanla rəqsə getmək istəyir. Atasının xəstə olması isə ona maneə törədir.

Bir müddət nakam qalmış arzularıyla yaşayan Anna sonradan güclü əsəb keçirir və xəstələnir.

Gördüyümüz kimi əsəb sistemi birbaşa olaraq altşüurlə əlaqəlidir. Ona görə də bizi özümüzədən çıxaran hadisələrə vaxtında pozitiv reaksiya verməliyik ki, altşüür deyilən qaranlıq dəhlizdə "qara" xatirələr çox yığılmasın.

Əsəbiləşən zaman ən yaxşı üsul gülməkdir. Bunu dəfələrlə sınayın. Nəticəsini mütləq görəcəksiniz. Özünü zorlayaraq gülməyə ehtiyac yoxdur. Əsəbiləşən zaman gülməli hadisə, lətifə və ya sonuncu dəfə bax-

dığınız gülməli videonu yadınıza salın. Gülərək əsəb sistemini çıxılmaz vəziyyətə salırsınız. Əsəb sistemi gözləmədiyi reaksiyanı alaraq şok yaşayır.

Seks və incəsənət

Kimdə nə yoxdursa ondan danışır. Yazıçının sosial şəbəkədə 10 statusundan 9-u seks haqqındadır. Saytdakı məqalələrdən sperma qoxusu gəlir. Ən yaxşı halda bakirəlik, seks oyuncaqları adlı hekayələr yazılır. Yazmaqla şikayətini bildirirsənsə çox yaxşı. Amma sonda çıxış yolu göstərməlisən. Xalqa, insanlara sənin göz yaşların yox, yıxıldıqdan sonra ayağa qalxmağın maraqlıdır.

Ümumiyyətlə incəsənət adamının seksual həyatı çöküş yaşayırsa deməli yaratdıqları da çöküş yaşayacaq. İki yazıçı götürək. Təcrübənin şərtləri belədir. İkisi də eyni mövzuda hekayə yazacaq. Amma birinci yazıçı sekslə məşğul olandan sonra, ikincisi isə iki ay məşğul olmadıqdan sonra. Fərq aşırı dərəcədə böyük olacaq. Tolstoy, Dostoyevski, Balzak, Kamyu, Kafka və bir çox tanınmış yazıçılar qadın düşkünü olublar. Əlcək kimi gündə bir qadın dəyişiblər. Bu yaxında Oskar Uayld haqqında çəkilməmiş filmə baxdım. Dahi yazıçının fikirləri, baxış bucaqları haqqında bir söz söylənilmədiyi halda onun intim həyatı qabardılmış şəkildə nümayiş olunurdu. Kişilərlə seks həyatı yaşayan Oskar Uayld eyni zamanda yazırdı ki, qadın anlamaq üçün yox, sevilmək üçün yaradılıb. Bəlkə də qadın haqqında ən dərin fikirlər elə Oskara məxsusdur. Çünki özü qadın kimi kişiləri hiss etməyi öyrənib. Ey-

ni zamanda həm kişi olub, həm də qadın. İki həyat yaşayan insan daha çox öyrənə bilər, nəinki monoton həyat yaşayan insan. Bukovski çirkləşmə realizmi ədəbiyyata gətirəndə dünya şokda idi. İnsanlar hər gün etdiklərini kağız üzərində görürdülər. Ədəbiyyat güzdür. Hər kəsi göstərən güzgü. P. Koelyo, Mopassan seksdən yazanda fahişələrdən məlumatlar toplayırdılar. Çünki fahişə yanına gedən kişilər təkcə sekslə məşğul olmur, eyni zamanda bütün sirrlərini açıb danışirlar, Paolo Koelyo seks haqqında yazır:

“Kişi də, qadın da seksin gücü qarşısında tamamilə zəifdir, çünki orada həzz və qorxu eyni cür əhəmiyyətlidir”.

Məsələn, Balzak düşünürdü ki, qadın anatomiyasını yaxşı öyrənməyən kişi evlənmə bilməz. Bəlkə də boşanmaların sayı ona görə çoxluq təşkil edir. Yadıma gəlir, bir tanışımın dayısı ad günündə pul vermişdi ki, fahişə yanına get. İlk dəfə qadınla sekslə məşğul ol. Balzak demişkən qadın üzərində açılış et. Tanışım da bazara gedib özünə üç köynək almışdı. Bircə onu deyə bilərəm ki, seks olmayan cəmiyyətdə incəsənət zəif inkişaf edəcək. Kilsənin altında gizli yollardan keçərək rahiblər rahibələrlə görüşə bilirsə, deməli seks böyük gücdür. Onun enerjisini düzgün istiqamətə yönəltdikdə insan yaradıcı qüvvəyə çevrilir.

Qul

Baş nə qədər aşağı əyilsə, yuxarı hoppanmaq bir o qədər çətin olur.

"Səsini kəs otur", "sus, danışma", "susmaq qızıldır" deyənlər öz hüquqlarından xəbərsiz insanlardır. "Bar verən ağac başını aşağı əyər" atalar sözünü düzgün mənada anlamırlar. Onlar üçün susmaq bağışlanmaq, şərtlərin yüngülləşməsidir. Çətinliyə düşmək istəməyənlərdir. Onlar heç vaxt yağışdan sonrakı günəş doğuşunu görməyəcəklər.

Qul təfəkkürlü insan üçün təkcə gələcək zaman mövcuddur. "Hər şey yaxşı olacaq", "Bir kimsə köməyə gələcək". Əslində onlar azadlığını başqalarından umanlardır. Yalnız özün öz azadlığına sahib çıxanda azad ola bilərsiniz.

İş yerlərində işçi ilə rəhbər şəxs arasında səmimi münasibət olmur. İşçi rəhbər şəxsi adı ilə çağırma bilərmi? Ad ilə çağıranda xəbər göndərilir ki, mənə müəllim desin. Ona görə işdə bir hadisə olarkən işçi ürəyini açıb danışmağa məsul şəxs tapmır. Onu gizlətməyə çalışır. İş işdən keçəndən sonra hamı xəbər tutur. Problemlər böyüyür. XX əsrdə insan hüquqları sahəsində əsas sənəd 10 dekabr 1948-ci ildə BMT tərəfindən qəbul olunmuş "İnsan hüquqları haqqında ümumi bəyannamə" olmuşdur. Ötən 70 il ərzində hüquqlarımızı öyrənmə bilərdik.

İnsan hüquqları haqqında ümumi bəyannamənin birinci maddəsində yazılır:

“Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda davranmalıdırlar”.

Kütlə və xalq

Səbəbləri araşdırmadan qorxuya düşən yalnız kütlədir. Fərd heç vaxt kor-koranə qorxmur. Qorxu lazımlı hiss olsa da bəzən yersiz istifadəsi fəlakətə gətirir. Bir gün dovşan manqo ağacının altında yatmış. Gurultuya ayılıb qorxur. Qorxudan qaçmağa başlayır. Yolda dovşanlar onu saxlayıb sorğu-suala tutur. Dünyanın dağıldığını deyən dovşana digər dovşanlar inanır. Hamısı birlikdə qaçır. Yolda ayı, canavar, şir, kərgədan və digər bütün heyvanlar dovşana qoşulub qaçırlar. Axırda bir insana rast gəlirlər. İnsan səbəbi araşdırmağı təklif edir. Bütün heyvanları sual atəşinə tutandan sonra növbə dovşana çatır:

- Hadisə baş verəndə harada idin?

- Manqo ağacının altında yatmışdım. İnsan gülümsəyib deyir:

- Çox güman manqo meyvəsi yerə düşərək möhkəm səs çıxarıb. O səsdən qorxub qaçmısan.

- Dünya dağılır.

Kütləni əldə saxlamaq üçün qədimi zamanlardan əyləncəli proqramlar yaradıblar. O vaxt Kolizeydə qladiatorlar döyüşürdülərsə indi Marakanada futbolçular qol vurmağa çalışırlar. Kütlə isə hər zaman əsəbidir. Futbolçuları söyərək stressini azaltmağa çalışır. Bütün idman yarışmalarına baxmaqla əsl zövq yaşamaq mümkün deyil. Əsl zövq özün oyunun içində olarkən

olur. Anı yaşamaq lazımdır. Anı yaşayanlar, məsələn, Ronaldo, Messi bir çox insanların qəhrəmanına çevrilir.

Kütlə olmayan yerdə şou olmur. Şou kütlə üçün nəzərdə tutulub. Şou proqramlara baxanda bunu hiss etmək olar. Öncədən lentə alınmış alqış, gülüş, təəccüb səsləri lazımı anda səsləndirilir. Kütləyə harada gülmək lazım olduğu bildirilir. Fərd isə heç vaxt ona gülməli gəlməyən mövzuya gülməz. Bir insan kənarında oturub kitab oxuyanda ona deyirlər:

- At, onu kənara.

- Gəl, bizə qoşul

- Görürsən, söhbət edirik, hörmətsizlik etmə. İnsanı kütləyə salmağa çalışırlar. Özləri kimi zombiyə çevirmək istəyirlər.

Kütlə sözündən çox istifadə etdiyim üçün üzrlü sayın, amma hamımız kütləyə çevrilirik. Bunun qarşısını almaq üçün yalnız bir üsul tətbiq etmək olar. Fərdi şəkildə incəsənətlə məşqul olmaq. Özün üçün, tək qalanda hər hansı bir musiqi alətində ifa etmək, rəsm əsəri çəkmək, şeir, hekayə yazmaq. Ancaq özün üçün.

Kütlənin şablon yanaşma tərzı var. Yaxşı və pis. Vəssalam. Tolstoyu ya bəyənilər, ya da bəyənmirlər. Şakira ya gözəldir, ya da yox. Konkretlik, bəsitlik kütlənin silahıdır. Həssaslıq yoxdur. Ona görə Qustav Le Bon yazır ki, Roma imperiyasını incəsənət dağıtdı. Roma imperiyası çiçəklənən dövrdə güclü orduya malik idi. İncəsənət geniş meydanı ələ keçirəndən sonra insanlar təkə döyüşməklə əylənmirdilər. Biri şəkil çəkirdi, biri musiqi bəstələməyə çalışırdı, digəri yazırdı. İncəsənət Roma imperiyasını dağıtdı. Bəli, təkə Roma imperiyasını deyil, bütün kütləviləşməyə meyilli qurumları dağıtdı.

İntihar, yoxsa yeni həyat?

“Biz - gələcəkdə vəhşiləşəcək insanlar ölümdən heyvan kimi qorxuruq. Əslində, həyat eşqi heyvani qüvvənin başqa adıdır. Mən də belə heyvanlardan biriyəm. Lakin, iştahasını itirən insan, tədricən heyvani qüvvəsini də itirir. İndi mən, buz kimi şəffaf dünyada, əsəbləri xəstə olanların dünyasında yaşayıram.”

R. Akutaqavanın intihar məktubundan

Ətrafda baş verən hadisələri gördükcə, gündəngünə çirkinləşən dünyada ağ, təmiz "yer" tapmaq çətinləşdikcə insan intihara meyilli olur. İntihara cəhd edənlər, yəni psixoloji olaraq zədələnmiş insanlar bəzən maskalanıb özünü güclü insan kimi aparırlar. Bir gün heç kimin gözləmədiyi halda intihar edirlər.

İntihar edən insanları 3 hissəyə bölmək olar:

1. Məqsədli şəkildə intihar edənlər. Məsələn samurayların xarakiri etməsi.
2. Ani həssaslıq yaşayıb intihar edənlər. Böyük bir çöküşə tab gətirməyənlər.
3. Uzun müddət heç kimə lazım olmadığını düşünüb diqqəti öz üzərinə gətirmək istəyənlər.

İntiharlar içində mübarizə xarakterli intiharlar da var. Nümunə olaraq böyük yazıçı S. Sveyqi misal çək-

mək olar. İlk öncə intihar məktubunu oxuyaq.

“Azad iradəm və açıq bir şüurla bu həyatdan ayrılarkən, son bir məsuliyyət yerinə yetirilməyi gözləyir: Mənə və işimi yerinə yetirməyimə dinc bir mühit bəxş edən ecazkar ölkə Braziliyaya səmimi təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Hər yeni günlə bu ölkəni daha çox sevməyi öyrəndim, ruhi ana vətənim Avropa özünü yox etdikdən və ana dilimin dünyası yox olduqdan sonra dünyanın heç bir yerində həyatımı bu qədər sevə-sevə yenidən qura bilməzdim. Amma altmış yaşdan sonra tam mənada yenidən başlamaq çox xüsusi bir güc tələb edir. Və mənim gücüm illər sürən vətənsiz səfərlərdən sonra yaxşıca tükəndi. Bu səbəblə həyatımı doğru zamanda və doğru bir şəkildə başa vurmağımın yaxşı olacağına inanıram.

Həyatım boyu mənəvi məşğuliyyətim, ən böyük həzz mənbəyim və şəxsi azadlığım ən uca dəyərim oldu. Bütün dostlarımı salamlayıram! Hamısına uzun gecədən sonra gələn dan yerinin qızılığını görmək nəsb olsun! Mən, həmişəki səbirsizliyimlə öndən gedirəm " Avropanı ruhi ana vətəni sayan yazıçı ikinci dünya müharibəsini həzm edə bilmədi. Yazıçı saysız hesabsız şedevr əsərlərinin insanlara kömək etmədiyini görüb intihar etdi. Milyonlarla insan vəhşicəsinə öldürüldü. Bu qədər kitab, musiqi, rəsm əsəri insanları yumşaltmadı. Birinci müharibədən sonra dünya insanları utanmadan ikinci müharibəyə hazırladılar.

M. Qandinin Hitlerə yazdığı məktub belə kömək etmədi. Ana aclıqdan ağlayan balasını bataqlıqda boğurdu ki, düşmən onları görməsin. Bu dəhşət doğuran hadisələr önündə intihar etmək mübarizə deyilmi?

Kütləyə qarşı qalxan effekti

Usta bir gün şagirdlərini başına yığaraq sual verir:

- İnsanlar əsəbiləşəndə nə üçün bir-birinin üstünə qışqırırlar? Axı qarşıdakı insan yanındadır. Səbəb nədir?

Hər kəs susur. Cavabın gəlmədiyini görən usta gülümsəyib davam edir .

- Çünki insan hirsələnəndə ürəyi qarşıdakı insandan uzaqlaşır. Sanki arada böyük bir məsafə əmələ gəlir. Uzaqdan eşidilmək üçün qışqırmalısan. Yaxşı, bəs, nə üçün insan sevəndə sevdiyi şəxsin qulağına pıçıldayır?

Yenə səssizlik otağı bürüyür. Usta isə aram səslə davam edir:

- Çünki insan sevəndə ürəyi sevdiyi insana yaxınlaşır. Bəzən sadəcə göz-gözə baxmaqla saatlarca danışmış olurlar.

Bu zərb məsəlimi deyim, ibrətli hekayəmi deyim mənə bir şeyi xatırlatdı və düşünməyə vadar etdi. Ət-rafa boylananda neqativ enerji, mənfi aura məni həvəs-dən saldı. Avtobusda konduktora pul uzadanda əsəbi baxışlarını yada saldım. Hamının ya qulağında qulaqcıq var, ya da zəhmli sifət alıb oturub. Gülər üz görmək üçün Şerlok Holms olmalısan. Yəni onları axtarıb tapmalısan. İş yerlərində eyni vəziyyətdir. Söz soruşmaq olmur. Hamı qışqırır. Hamı əsəbidir. Məktəbdə, uni-

versitetdə və digər təhsil ocaqlarında münasibət vəhşi təbiəti xatırladır. Bir az xəstə, zəif olanı parçalayıb yeyirlər.

O gün yolda orta yaşlı dayıdan saati soruşmağa peşman oldum. Elə bir üz ifadəsi aldı ki, az qala üzr istəyib qələt etdiyimi boynuma alacaqdım. Bir insanı gülər üzlə qarşılamaq, ona xoş sözlər demək bir çox problemlərin üstündən xətt çəkə bilər. Müsbət enerjinin mahiyyəti çox böyükdür. Bir yapon alimi təcrübə keçirir. İki eyni qabda düyü düzəldir. Eyni şəraitdə, eyni qulluğu göstərir. Lakin hər gün düyü dolu qabların yanına gəlib sözlər deyir. Bir qaba mənfi enerji verəcək sözlər, digərinə müsbət enerji verəcək sözlər deyir. Məsələn: birinci qaba deyir ki, sən çirkinsən, solğunsan. Digərinə isə sən gözəlsən, səni sevirəm kimi cümlələr deyir. Tezliklə təcrübə sona çatır. Alim istədiyi nəticəni alır. Mənfi sözlər dediyi bir ovuc düyü qaralmış, sanki xarab olmuşdu. Müsbət sözlər dediyi düyülər isə daha da ağarmış və böyümüşdürlər. Müsbət enerji hər sahədə kömək ola bilər .

Adında can sözü olan xalqın üzündən zəhrimar yağır. Üzümə gülümsəyənləri barmaqla saya bilərəm. Toyda ancaq kamera çəkəndə gülümsəyirik. Hirsli üz ifadəsi alıb rəqs edənlər gördüm. Rəqs harmoniyadır, rəqs gözəllikdir, rəqs istirahətdir.

Hər gün evdən çıxmamışdan öncə güzgüyə baxıb dil çıxarın. Gülməli üz mimikaları yaradın. Necə ki, maşına benzin vurursuz, mədəni yeməklə doldurursuz eləcə də öz auranızı müsbət enerjiyə kökləyin. Qoy sizdən aləmə nur saçsın. Sizi uzaqdan görən uşaqlar qaça-qaça sizə yaxınlaşsınlar. Böyüklər hal-əhval tutsunlar.

Oxu ki, tab gətirəsən

Yayda nazik kitablar oxuyuram. Bunu bir ənənə halına çevirmişəm. Qalın kitabları uzun qış gecələrinə, odun sobasının yanında qızışacağım, kofe içəcəyim günlərə saxlamışam.

Bir tanışımlla sosial şəbəkədə söhbətləşirdik. Tez-tez xarici ölkələrə gedir. Mənə deyir ki, bizdə kitab oxuyan azdır. Hansı ölkəyə gəlirəmsə qocasından tutmuş cavanına kimi kitab oxuyanlar çoxluq təşkil edir. Məni fikir götürdü. Bunu ona bildirmədim. Gözlərim önünə 7-8 il öncəki günləri gətirdim. Kitab oxuyanlar lap az idi. Kitab oxuyan görəndə ələ salanlar var idi. İndi isə əksinədir. Kitab təqdimatları keçirilir. Böyük kitabxanalar açılır. İkinci əl kitabların satışı çoxalır. Yolda oxuyanlar artır. Deyəsən özüm də tanışımın nə üçün elə düşündüyünü anladım. Bəlkə biz kitabı evdə saxlayırıq? Ancaq evdə kitab oxumaqla onu təbliğ etmək çətindir. Kitabın da gəzməyə ehtiyacı var. O da dənizə, rayona getmək istəyir. Kitabı ancaq və ancaq evdə oxuyanlar "arvad evdə oturur, işləməz" kimi mənasız fikirlərlə yaşayan insanlardan fərqlənmirlər. Kitab utanc mənbəyi deyil. Beynin inkişafı üçün ən lazımlı vasitədir. Onu özünüzlə hər yerə aparın. Hətta toya gedəndə də aparın. Dəfələrlə fikir vermişəm. Metroda, avtobusda kitab oxuyanda az yaşlı uşaqlar diqqətlə baxırlar. Uşaqların gözləri kitaba öyrəşməlidir.

Kitabsızlıq insanları kütlələşməyə aparır. Kitab oxumayan insanın öz fikri olmur. Hər hansı fikri göydə tutub təkrar edir. Qırmaqda qurdu görüb hücum edən balıqlar kimi kitab oxumayanlar da hər hansı bir fikrə hücum edirlər. Səhv, düz fərq etməz. Onu parçalayıb udurlar. Kitab oxuyan insan isə heç vaxt qırmağa, qurda aldanmır.

Uşaqılıqda elə bilirdim ki, kitabı ancaq müdrik, qoca, saqqallı, zəhmli kişilər oxuyur. Gənclər kitaba sığınmalıdır. Çünki insan kitab olmasa belə nə isə bir məşğuliyyət tapacaq. Əldə kitab olmasa təsbeh, nərd taxta ola bilər. Bu isə qorxuludur. Metroda, avtobusda, ictimai yerlərdə kitab oxuyan insanlar işıldaböcək kimi nur saçır. Başları üzərində sanki yanar halqa əmələ gəlir. O dəqiqə seçilir. Siz də seçilmişlərdən olun. Dişiniz ağrıyarsa diş həkimində sıra gözləyərkən, stadionda futbol izləyirsinizsə fasilədə kitab oxuyun. Oxuyun ki, tab gətirəsiniz. Əks halda kütlənin ağırlığı sizi yox edəcək.

Sokrat və dünya

Sokratın məhkəmədəki çıxışından:

"Mən bilirəm, ağlayıb gözümlün qorasını sıxsam, sizin üçün xoş olar. Amma nə mənə, nə də başqalarına yaraşmaz ki, ölümdən ləyaqətsiz yolla qaçaq. Bütün təhlükələr zamanı ölümdən çıxış yolu var, əgər özünə hörmət etməsən. Şərdən qaçmaq ölümdən qaçmaqdan daha çətinidir. Şər ölümdən daha cəldir və adamı daha tez yaxalayır. Mən dünyaya bir də gəlsəydim, yenə bu cür davranardım".

Sokrat deyirdi ki, yazmaq hər dəfə eyni şeyi öyrətməkdir. Platonla Ksenefon isə müəllimlərinə qulaq asmayaraq onun haqqında yazdılar. Ancaq özü yazsaydı filosofu daha dəqiq tanıyardıq. Platon da, Ksenefon da Sokratı peyğəmbər kimi təqdim ediblər. Hamıya kömək edən, məsləhət verən qoca kişi. Yazı tarixi imzadır. Bəlkə də Sokrat özü haqqında yazsaydı onu bu qədər ideallaşdırmağa gərək qalmazdı.

Yazmaqla öyrətmək çətinidir. Oxucu sənə qulaq asmaya da bilər . Danışarkən isə hər şey danışandan asılıdır. Hitler insanlara təsir etmək üçün saatlarla güzgü qarşısında məşq edirdi. Hətta əl, qol hərəkətlərini belə dayanmadan təkrar edirdi. Psixoloji təsir üçün bunlar vacibdir. Sokrat özü insanların çox olduğu mə-

kanlarda tez-tez görünürdü. Suallar verməklə insanda suallar yaradırdı. Düşünməyi öyrədirdi. Hətta tələbəsi olmuş və haqqında 3 kitab yazacaq Ksenefonla ilk tanışlığında belə suallardan istifadə edərək ona öz qucağını açıb.

Sokrat yolda Ksenefondan harada yeyib - içmək və gecələmək üçün uyğun məkanlar olduğunu soruşub. O ətraflı izah etdikdən sonra Sokrat daha bir sual verib: "Buralarda, insanın gözəllik, yaxşılıq tapa biləcəyi bir yer tanımırısan?"

Elə yeri tanımadığını deyəndə Sokrat Ksenofana deyir ki, ardımca gəl, mən sənə o yeri tanıdım.

Mən bir onu bilirəm ki, mən heç nə bilmirəm deyən müəllimin tələbəsi bir addım irəli gedərək yazır:

"Mən həmişə deyirəm ki, heç nə bilmirəm. Bircə erotikadan (sevgi elmi) başqa. Bu sahədə mən dəhşətli dərəcədə güclüyəm"

Sokrat ailə həyatı qurduqdan, uşaqları olandan sonra yoldaşı ilə fikirlərini bölüşür. Yoldaşı düşünür ki, yəqin, başına hava gəlib. Amma sonra Sokrat bu barədə camaata danışacağını deyəndə arvadı belə deyir:

"Sən bunu etməməlisən. İş-gücünü buraxıb camaata ağıl öyrədəcəksən? Onlardan sənə heç bir fayda gəlməz. Bizə yazığın gəlsin. Mənə və uşaqlara zülm eləmək istəyirsən? Sənsiz də müəllimlər çoxdur."

Amma Sokrat belə düşünmürdü. Tezliklə insanlar arasında təbliğat aparmağa başladı. O, məktəbi bitirəndən sonra daş yonmaqla atasının yolunu davam etdirirdi. Filosofluqla anasının da sənətini davam etdirirdi. Fenaretanın mamaça olmağından danışan Sokrat deyirdi ki, o da anasının peşəsinə oxşar işlə məşğuldur.

Sadəcə, anası adamlara, o isə fikirlərə doğulmaqda kömək edir.

Platon Sokratın gənclərlə münasibəti haqqında yazır:

Bir dəfə gənclər hamama daxil olarkən Sokratı görürlər. O dəqiqə yanına gedib dialoqa başlayırlar. Bu hallar bir neçə dəfə təkrarlandıqdan sonra ondan soruşurlar ki, gəncləri hansı üsulla yanına toplaya bilərsən? Onlarda necə maraq oyadırsan? Bu cür suallara Sokrat zarafatla cavab verirdi. "Filosof xüsusi sehirlə içki hazırlayıb gənclərə içizdirir."

Sokratın fikrinə görə müdrik o adam sayılır ki, başqalarını müdrik etmək gücünə malik olsun. Öz fikrinə sadıq qalan dahi filosof Sokratın düşüncələri bu günkü günə kimi "yaş" qalıb. Hələ də düşüncələrini öyrənənlər ona heyran qalmaqdadır.

Paxıllığın sonu

Bizi yıxsa-yıxsa paxıllıq yıxacaq. İki bədii təsvirli cümlə yazı bilməyənlər yazıçı olmağa iddialı insanları Markezlə, Balzakla müqayisə edib lağa qoyurlar. Sanki Balzak anadan olanda lələk əlində olub, Markez üçüncü sinifdə məşhur romanını yazıb. Bir gənc tez-tez mütalihə edirsə öz fikirləri formalaşmağa başlayır. Üstəlik həyat dediyin diqqətli, həssas insanların ürək-lərini doldurur. Yazmağa material yığılır.

28 illik həyatımda cəmi bir qoca insandan həvəsləndirici cümlə eşitmişəm. "Nə vaxt kitabını oxuya-cağam", "İmzalı kitabını gözləyirəm" cümlələri unudulmaz hissələr bəxş edə bilər. Paxıllıq isə özünə qarşı nifrət qazandırır. Ümumiyyətlə paxıl insanlar böyük yazıçı ola bilməzlər və bilmirlər də. Markez sağ olsaydı yazıçı olmaq istəyən istedadlı gəncə dəstək olardı. Həmçinin Balzak da. İstedadı görüb ona dəstək olmaq kiçik insanların işidir.

Paxıllıq o səviyyəyə çatıb ki, sosial şəbəkələrdə belə yazıcının möhtəşəm fikrini pılaşdırlar. Gərək mütləq ölə-sən. İllər, əsrlər keçsin. Fikrin çox adamın xoşuna gəlsin və yalnız o zaman fikrini paylaşacaqlar. Paxıllıq belə insanları içdən yeyir. Ümumiyyətlə mənim fikrimcə yazıçı ağacdələn olmalıdır. Qəlbində qurd olanların qalın qabıqını qələmi ilə döyəcəlməli və qurdu aşkar edib çıxartmalıdır.

Bir insanı yaxşılığa doğru dəyişmək ən mühüm və vacib missiya sayılır.

Pol Qogen yoldaşına məktubunda yazır ki, mən bilirəm ki, dahiyəm. Məndə alıncaq. Hər şey yaxşı olacaq. O buna müflis olduğu, acından taqətini itirdiyi vaxtlarda inanırdı. Bu özünə inam onu möhtəşəm rəsm əsərləri çəkməyə sövq etdi. Tezliklə P. Qogen dünyaya tanındı.

Paxıllar bu inamı qırmaq üçün nə qədər əlləşsələr də alınmayacaq. Böyük yazıçı daxmada yaşasa belə bir gün dünyanı öz yazıları ilə fəth edəcək. Necə ki, Rembrandt ən yaxşı əsərlərini daxmada, kasıb vaxtlarında çəkmişdi.

Paxıl insan qorxur ki, başqasının fikrini paylaşsa özünü tanımazlar. Kölgədə qalmaqdan qorxur. Lakin unudur ki, qaranlıq olmasa işıq olmaz. Ulduzlar ay olmaq üçün var gücləri ilə parıldayar...

Soliyeri imperator II İosifin dövründə saray bəstəkarı kimi birinci yerdə idi. Lakin Motsartın gəlişi ilə hər şey dəyişir. Soliyeri anlayır ki, Motsart ondan istedadlıdır. Lakin həyatın ironiyası özünü göstərir. İmperatorun ətrafında təkə Soliyeri Motsartın dahi olduğunu anlayıb paxıllıq çəkir. Motsart ölüm ayağında olarkən sonuncu bəstəsini yazmağa halı olmur. Soliyeri paxıllığına qalib gələrək onun yanına gəlir və Motsart dedikcə o yazır. Notları yaza-yaza musiqini təsəvvür edərək heyran qalır.

Pikasso Modilyaninin əl işini görərkən bütün paxıllığı yox olur. Özü şəkil önündə kövrələrək bütün ehtirası ilə alqışlayır...

Paxıllara fikir verməyin. Elə yaradın ki, paxılların ürəyi yumşalsın, kövrəlsinlər. Sizi qəbul edib, önünüzdə olmasa da yaratdığınız sənət əsəri qarşısında baş əysinlər.

Tənqid və təhqir

Hər kəs tənqid etməyi öyrənməlidir. "Mən özüm yazmıram, yazıçını tənqid edə bilmərəm", "rəssam deyiləm, rəsm əsərinə necə fikir bildiririm?" tipli fikirlərdən uzaq olun. Tolstoy rəssam Repinin əsərlərini tənqid edirdi. Sofiya Tolstaya "Mənim Həyatım" kitabında yazır:

"O, incəsənət haqqında öz fikirlərini Repinə söyləyir və belə hesab edirdi ki "Çağırışçının yola salınması"şəkli soyuqdur, "Zapatojyelilər" isə əslində heç şəkil deyil, etüddür, ona görə ki, onda ciddi, əsas fikir yoxdur. Şəklin mənası daha yüksək olmalıdır."

Repin isə 1880-ci il oktyabrın 14-də yazırdı: "Sizin hər sözünüz haqqında düşünərkən, sənətkarın əsl yolu mənə daha aydın görünür... Siz mənə böyük mənəvi xeyir verdiniz”...

İnkişafın bir neçə mərhələsi var. Tənqidi yanaşma olmayanda orta mərhələlərdə ilişib qalırsan. Özünü kənardan görə bilmədiyin üçün çətin olur. Tənqid edən ayıldan insan rolunu oynayır. Yadıma gəlir, Bakıda güclü zəlzələ olmamışdan 1-2 dəqiqə qabaq yuxu gözlərimi yumurdu. Zəlzələdən sonra 3 saat yata bilmədim. O titrəyiş məni ayıq saxladı. Tənqidi zəlzələ titrətməsinə bənzətmək olar. Sənət adamını ayıq saxlayır.

Rəsm əsərlərində yeni səhifələri kəşf etmək üçün saatlarca durub baxmaq lazımdır. Sadəcə baxmaq. İlk

15 dəqiqə maraqlı keçir. 1 saatın tamamında ürək sıxılır. Saat yarımından sonra bu seyr etmə dözülməz olur. İki saatdan sonra ikinci nəfəs açılır və növbəti bir saat möhtəşəm nəticələrə gətirir. Şəkil önündə yeni pəncərələr açır. Daha dərinə endikcə, lay-lay qatlardan keçdikcə gözlərin dörd görür, hissələrin ağına qarışır. Rəsm əsərində enerjinin hansı tərəfdən gəlməsinə fikir verirsən. Beynində şəkli güzgü effekti ilə çevirib baxanda həmin effekti almırsan və anlayırsan ki, enerjinin sağdan gəlməsi əsl yerinə düşüb. Rəssamı təxəyyülündə alqışlayırsan. Sonra şəkklə xəyalən dioqanallar çəkirsən ki, mərkəzini tapasan. Aha... Evrika... Rəsm əsərində mərkəzdə yerləşən əşya diqqət mərkəzindədir. Deməli rəssam əsas mənanı burada göstərmək istəyib. Şəklə yaxından baxıb bir şey anlamırsan. Bir addım geriyyə çəkildə ağzın açıq qalır. Sən demə dağdan uzaqlaşdıqca onun əzəmətini görmək mümkündür...

Mikelancelo işıq-kölgə effektini ideal səviyyədə əks etdirmək üçün yaşadığı iki mərtəbəli evin birinci mərtəbə ilə ikini ayıran döşəməni sökdürmüşdü. Tavanda bir dəlik açmışdı. Günorta günəş otağa düşən yerdə fiqurları sağa sola fırlatmaqla onların işıq-kölgə effektini öyrənmişdi. Budur incəsənət.

Tənqid etmək üçün duymaq, saatlarla düşünmək, oxumaq, analiz etmək lazımdır. Bizim incəsənət muzeyində oturmaq üçün divanlar yoxdur. Əslində xaricdə rəsm muzeylərində divanlar düzülür. Hətta klassik musiqilər dinləmək imkanı verən qulaqcıqlı aparatlar da quraşdırılır. Seyr edən oturur. Musiqi dinləyə-dinləyə rəsm əsərinə baxıb düşünür.

Tənqidin mahiyyətini rəssamlıq üzərində göstərməyə çalışdım. Tənqid edin. Sənət başqa cür yüksələ bilməz. Ancaq təhqirə keçməyin...

Tolstoy və Dostoyevski

Tolstoyla Dostoyevski bir medalın iki üzünü kimidirlər. Bir-birinə əks. Müharibə və sülh mövzusunda da həmçinin. Tolstoy müharibədə iştirak etsə də “Hərb və Sülh” əsərində yazdıqlarına əsasən sülh tərəfdarı olduğunu görə bilərik. Hətta Mahatma Qandi ondan ilhamlanaraq sırf sülh, barışıq, mehribanlıq sistemi quraraq Hindistanı ayağa qaldırmışdı. Tolstoyun personajları müharibədə düşmən əsgərə yardım edir. Müharibənin dəhşətlərindən söz açır. Dostoyevski isə əksinə müharibəni dəstəkləyir. “Müharibənin insanlıq üçün bəla olduğu qənaətində olmaq vəhşi düşüncədir. Əksinə, o, ən əhəmiyyətli hadisədir. Siyasi, xalqlararası müharibə bütün münasibətlərə xeyir verir, ona görə də vacibdir” fikrini Dostoyevski yazmışdı. Hələ fikrini əsaslandıraraq əlavə edir:

"Kim müharibə vaxtı qaçır? Əksinə, hər kəsdə ruh yüksəkliyi yaranır, sülh zamanı olduğu kimi adilik və darıxmaq haqda giley-güzar eşidilmir. Müharibə bitdikdən sonra isə onu xatırlamağı çox xoşlayırlar, hətta məğlubluq halında belə rıqqətə gəlirlər. Bir də müharibə dövründə bir-biri ilə görüşən zaman insanların başlarını bulaya-bulaya “Nə böyük bədbəxtlik, gör nələr yaşadıq!” dediyinə inanmayın. Bu, sadəcə olaraq, ənənədir. Əksinə, hər kəsin qəlbində toybayram olur. Sadəcə, müharibəni tərifləməkdən hamı çəkinir”.

"Əgər dünyada müharibə olmasaydı, incəsənət çürüyərdi. İncəsənətdəki bütün gözəl ideyalar müharibə, mübarizə tərəfindən yaranıb." Dostoyevskinin bu fikrinə bəraət qazandırsaq incəsənətin inkişafı üçün gərək milyonlarla insan qırılsın. İnsanlar müharibədən sonra acıdan, ağrıdan, dəhşətdən yazsınlar, çəksinlər, göstərsinlər...

İtalo Calvinonun "Vicdan" hekayəsində baş qəhrəman düşmən saydığı Albertonu bütün hekayə boyu axtarır. İnsanları öldürür. Ancaq Albertonu tapa bilmir. Müəllif sonda yazır:

"Luici heç nədən o qədər insanı öldürdüyünə görə özünü çox pis hiss edirdi. İndi sülh dövrüydü. Aldığı bütün medalları çantasına doldurub düşmən ölkədə ölənlərin arvad-uşağına, yaxınlarına paylayırdı. Belə günlərin birində Albertoyla qarşılaşdı. "Həə, axır ki, əlimə keçdin, gec olsun, güc olsun", - deyib Albertonu öldürdü. Luicini dərhal həbs etdilər. Cinayəti sübuta yetirildi və onu edam elədilər...

Məhkəmədə vicdanının səsinə dinlədiyini dəfələrlə təkrar etmişdisə də, heç kim ona inanmamışdı."

Babam ikinci dünya müharibəsində iştirak etmişdi. Ona yadigar qalan tək-cə güllə yarası olmuşdu. Ömrü boyu o güllənin ağrısı ilə yaşadı. Qardaşı da həmçinin. Müharibənin sonunda ayağını sındırmışdı. Ömrü boyu axsadı. Milyonlarla insan qətlə yetirildi. Milyonlarla körpə acıdan öldü. Biz isə neft verdiyimiz üçün fəxr edirik. O qədər kitab oxumuş insanlar iki dünya müharibəsi etdilər. İnsan insanı öldürdü. Kitablar belə insanın daxili vəhşiliyinə qalib gələ bilmir.

Müharibələrdə o qədər insan öldürülüb ki, bu günə kimi filmlər çəkilsə də, kitablar yazılsa da mövzu bitmir.

Rejissoru R. Benini, İtaliya istehsalı olan “*Həyat gözəldir*” (*La Vita è bella* - 1997) filmindən tutmuş Remarkın müharibəyə həsr etdiyi bütün kitablara kimi dəhşətli səhnələri görürük, oxuyuruq. Lakin hər bir sənət əsərində bir ümid var. Dünya üçüncü böyük müharibəni görməsin deyə hər gün mübarizə aparmalıyıq...

Bu gün müharibə silah alverindən başqa bir şey deyil. Hətta hərdən robotların çoxalmasını istəyirəm. Müharibədə insanlar yox, robotlar savaşırlar. Bəlkə o zaman hər iki tərəf itkisiz sakitləşməyi bacarar.

Elektron sevgi

Çox qərribə gənclik yaramıb. İnternetin, mobil telefonların insan həyatına birbaşa təsiri nəticəsində restoranların reklam tərifində deyildiyi kimi nəfis tətibat, heyrətamiz incəlik, güləruz personal qalmayıb ki, hələ bir xidmət də edə. Acsan? Zəng vur, sifariş ver, qapıya gələcək. Gedib "oçered" (növbə) gözləmə çörək üçün. Darıxırsan? Zəng elə klounundan tutmuş rəqqasəsinə kimi gəlsin. Sanki şah dövrüdür. Sən şahsan, telefonsa vəzir. Əmr et, gəlsin. Məmləkət də sənindir (kontur vurmusan). Hansısa məlumatı əldə etmək üçün arxivdə eşlənməyə ehtiyac yoxdur. Toza nə üçün batmalısan? Bir-iki, sim-sim açıl! Vəssalam. Bütün xəbərlər, arxivlər önündə açılır. Videosu olanlar da var. Oturduğun yerdə hər şey ayağına gəlir. Bir gün hər şeydən bezən şah (sən) ayağa qalxıb xalqın içində gəzişmək istəyir. Küçələri gəzib maraq üçün bir işin qulpundan yapışmaq istəyir. Məlum olur ki, internet olmasa heç nə edə bilməyəcək. Depressiya, özünə inamsızlıq... Saraya qayıdan şah intihar barədə düşünür. Budur məlum vəziyyət.

Zadornova bir proqramist məktub göndərir. Məktubda yazır ki, bir dəfə kompüter arxasından qalxıb soyuducuya tərəf getdim. Dəhşət acımışdım. Soyuducuda bir qutu gördüm. Üstündə 76 % yazısını görüb yerinə qoydum. Sonradan mənə çatdı ki, bu yükləmə

faizi deyil, yağlılığı göstərən yazıdır. Elə bilmişəm yükləmə faizidir. Ona görə də yenidən yağı soyudu-cuya qoyub kompüter arxasına keçmişəm.

Robotlaşmış cəmiyyəti idarə etmək asandır. İnternetinə virus yatarsan bəsdir. Məhv olacaq.

Keçən dəfə qonaq gələn uşağa deyirəm ki, bayırda it var, gedək onunla oynayaq. Top ataq gətirsin. Uşaq nə desə yaxşıdır? O cür oyun var. Topu uzağa atıb xal yığırsan. İt gətirənə kimi xallar hesablanır.

Təsəvvür edin yeni uşağı olanlar üçün kitab çıxıb. Amerikanın hansısa ştatında kitab mağazasından reportaj hazırlamışdılar. Orada baxdım. Kitab sırf gənc ana və ata olmuş insanlar üçündür. Kitabın hər səhifəsi sanki axmaqlar üçün izahdır. 4 şəkil verilib. Məsələn: Uşağı bura qoymaq olar. Bir şəkildə uşaq paltaryu-yanın içindədir. O birində ütünün yanında. Digərində çarpayıda. Dördüncü şəkildə qəfəsdə. Sonra izah gəlir. Körpə uşağı çarpayıda saxlamaq olar. Hələ kitabın üzündə kompasin əqrəbi kimi bir detal var. Əqrəbi möhkəm fırladırsan. Ana ya da atanın üstündə dayanır. Hansına düşsə uşağa o baxacaq. Yəni özləri müzakirə edib qərara gələ bilmirlər.

Virtual həzz yaşayan gənclik heç vaxt təbiətdən zövq ala bilməyəcək. O dağ döşündə bitən bir meyvədən yeyib bəh-bəh deməyəcək. Onlar üçün selfi çəkməkdən aldıqları həzz anonizmlə məşğul olan zaman duyduqları həzzlə eynidir.

Teatrda da elədir, musiqi konsertlərində də həmçinin. Üç sosial şəbəkədə öz indiki durumunu göstərmək üçün 50-100 şəkil çəkmək lazımdır. Guya onlar konsertdə musiqi dinləməyə gəlmişdilər.

Elm və biz

Digər ölkələrə baxdıqda bizim ölkədə inkişafın zəif getməsinə görəyik. Sırf elmi işlər baxımından çox geridəyik. Mühəndis olmağa çalışan tələbəyə 80-ci illərin paslı detalını verirlər. Tutaq ki, o tələbə detalın üç tərəfdən görünüşünü çəkdi. Axı o detal indi istifadə olunmur. Artıq hər hansı bir cihazın yerinə ağıllı kompüterdən istifadə edirlər. Proqram yığmaq dərində tələbə internet brauzerlərindən birini seçərək youtube kanallarına daxil olur. Müəllim gələndə səhifəni aşağı salır. Çünki tələbələrin çoxu bilir ki, sabah iş tapmaq üçün bilikdən daha çox həmin işdə tanışın olub-olmaması rol oynayır. Bunlar hamısı zəncirvari əlaqədə olduğu üçün hər hansı bir nöqtədə qırılma olduğunda inkişaf dayanır. Mən tələbə olanda bir alman professor universitetə qonaq gəlmişdi. O deyirdi ki, siz əgər hansı təbiətdə yaşadığınızı bilsəydiniz ən inkişaf etmiş ölkələrdən olardınız. Külək pərlərini qoşub pulsuz işıq ala bilərsiniz. Külək bu ölkəyə daha çox qonaq gəlir. Günəş batareyaları da həmçinin. Günəşin sizə düşən payı bir çox ölkələrdən çoxdur. Saydıqca sayırdı.

Qayıdaq inkişafa. Ölkənin bir çox professor heyəti iş görmür. Lazımsız kəşflər edib özünü Lütfizadə kimi aparmaq istəyənlərin sayı günü-gündən artır. Öz yerini tutan kimi fəaliyyət dayanır. Kəpənəyin uçuş sürətini hesablamaqla məşğuldurlar. O vaxt Eynşteyn

öz fikrini irəli sürəndə həmkarları ona "parlaq gəncin parlaq axmaqlığı" adı qoymuşdular. O isə həmin fikirlərə görə Nobel almağı bacardı. Enşteyn də bizim kimi gənc, sümükdən və ətdən ibarət düşünən canlı olub.

Birinci sırada oturan, müəllimi həvəslə dinləyən, eynəkli, keçəl, kostyumlu tələbə illər sonra öz şirkətinin rəhbəri olarsa bunun nəyi pisdir? Ətrafındakı gözəl xanım işçilərlə şəkil çəkdirərkən arxa sırada yatan, dərs oxumayan, qarışıq stildə geyinən tənbel tələbələr indi o şəkllə baxıb paxıllıq edirlər. Savad, bilik ilk növbədə düşüncəni gücləndirir, sonra qalan şeyləri. Tanınmış dünya universitetlərində mütləq dərsə getmək kimi bir qayda yoxdur. Bizdə 10 dəqiqə geciksən qayıb yazırlar. O bilik evlərində dərsdə tələbə kofe içir, yemək yeyir və eyni zamanda yeni bir maşının ortadan bölünmüş halı ilə təcrübə aparır. İnkişaf etmiş universitetlərdə müəllimlər imkan yaradır ki, tələbə öz fikrinə inansın. Onun üstündə çalışsın. Güclə öz fikrini sənə yeritmir.

"Qiymət almamış evə gəlmə" deyən valideyn ilə Nils Bor, Mariya Küri olmaq çətindir. N. Teslanın, Ç. Darvinin valideynləri onlara çox inanırdı. Təhsil almaları üçün hər şey edirdilər.

Tələbəlik illərində bir qoca professor danışırdı ki, mən qoyun otara-otara kitab oxudum deyə universitetə qəbul oldum. İndi isə ailəsini dolandıra bilmək üçün iki universitetdə çalışır. Bir universitetdə çalışsaydı daha çox enerji ilə tələbələrə dərs keçə bilərdi. Məncə o müəllim ürəyində oxuduğuna görə peşman olan tək insan deyil. Təhsilə qiymət verməyən ölkə məhv olmağa məhkumdur.

Ənənələrinə çox sadıq qalsalar da müasir dünyada yaponlar samurai qılıncılarından daha çox ən öndə gədən elmi işləri ilə seçilirlər. Dünyanın böyük kəşfləri o ölkədən çıxır. Nə üçün? Çünki, təhsilə, elmə böyük əhəmiyyət verir, ənənələrinə sadıq qalsalar da tərəqqi yaradacaq yeni fikirlərə də diqqət göstərilir.

Bir savadlı işçi on savadsız işçini idarə edə bilirsə, görün indi, on savadlı işçi nə edərdi? İş axtarmaq üçün bir şirkətə yollanmışdım. Şirkətin müdiri mənə deyirdi ki, bu proqramda hazırkı sxem üzərində işləyə bilən işçi olsa ona 3000 manat maaş verməyə çəkinməyəm. Bir yapon gəlib işləyib, müqaviləsi bitdiyi üçün vətəninə qayıdıb. Bizim işlər isə donub. Elmin inkişafı naminə birləşək. Ancaq elm bizi bataqlıqdan çıxara bilər. Rüşvət almayaq, rüşvət verməyək, oxuyaq, öyrənək, tətbiq edək.

Azad ədəbiyyat

C. M. Kutzee "Gənclik" romanında yazır:

"Məşuqə sənətkar həyatının ayrılmaz hissəsidir: hətta evlilik toruna düşməsən də, qadınla yaşamağı öyrənmək lazımdır. İncəsənət yalnız məhrumiyyətlə, həs- rətlə, tənhalıqla bəslənə bilməz, yaxınlıq, sevgi, ehtiras da olmalıdır.

Dahi rəssam, bəlkə də dahilərin dahisi Pikasso bunun bariz nümunəsidir. Pikasso bir-birinin ardınca qadınlara vurulur. Bu qadınlar bir-birinin ardınca onun yanına köçür, onunla həyatı bölüşür, modellik edirlər. Taleyin rəssamın qapısına gətirdiyi hər sevgilinin - Dolarların, Pıllarların təkrar-təkrar alovlan-dırdığı ehtirasdan ölümsüz incəsənət əsərləri doğulurdu."

Kutzeenin sözüne qüvvət olaraq öz dövründə beynlərdə inqilab etməyi bacaran Markiz de Sadi, qadınları əlcək kimi dəyişən Balzaki, fahişələrdən müştəriləri haqqında maraqlı hekayələr öyrənən Mopassanı, bir çox gənc qadının könlünü fəth edən Kafkanı qeyd etmək istəyirəm. Bu siyahını çox uzatmaq olar. Lakin toxunacağım məqam tamam başqa yöndədir.

Qadın böyük qüvvədir. Bu qüvvə ədəbiyyata, şeiriyyətə, rəssamlığa, heykəltaraşlığa, musiqiyə əks təsir göstərmədən belə güclü təsir edə bilir. Tolstoyun

əsərlərindən tutmuş, Ray Charlesin caz musiqilərinə kimi bütün incəsənət aləmində qadının ətri duyulur. Remarkın, Hüqonun, Freydin uşaq saflığı ilə yazdığı məktublara baxanda sevginin, ehtirasın, hislərin incəsənətə necə nüfuz etdiyini görmək olur.

Bu yaxınlarda amfiteatrda baxdığım tamaşanın əsas mövzusu qadının 3 kişi ilə məşuqə kimi yaşaması haqqında idi.

Azərbaycanda seks haqqında, ümumiyyətlə qadın-kişi münasibətlərindən yazana qeyri-ciddi yazıçı kimi baxılır. Əsas problem oxucuların seksiz və ya sönük seks həyatlarının narahatlıq çıxırtısıdır. Yalnız bir qadına məxsus olub incəsənət adamından da bunu tələb etmək nə qədər düzgündür? Bəlkə ona görə biz- də Pikassolar, Mopassanlar yetişmiş? Yazıcının gündəlik həyatı oxucuya maraqlı olmamalıdır. Rembrandt dünyanın ən yaxşı beş əsərindən birini komada müflis yazdığı halda çəkmişdi. İndi isə "Porşe" sürməyən incəsənət adamına istedadsız axmaq kimi baxırlar. "Bu heç arvadına paltar ala bilmir, yazdığı nə olacaq?" kimi düşüncələr də var.

Mövzudan yayınmaq istəmirəm. Yaradıcılıq elə bil şeydir ki, müntəzəm olaraq ilhama ehtiyacı var. Ən gözəl ilhamı isə qadın bəxş edə bilər. Çayxanada oturub yaradıcı dostu ilə çay içib söhbət etmək qoca şairə ilham verə bilməz. Yesenin kimi qadın heyranı olmaq gərəkdir. Gözəllik aşiqi olmayan ümumiyyətlə incəsənətə gələ bilməz. Axı, şair gözəl deyib:

"Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir".

Seksdən kitab yazan kimi yazıçını baltalayan oxucu ordusu ikinci kitabda daha ciddi mövzu gözləyəcəyini deyir. Yazıçının fikrini belə dəyişdirmək istəyirlər. "Məşuqə nədir yazmısan? Camaat nə deyər?" kimi suallar incəsənətə yaraşmır. İmkan verin incəsənət adamı doyunca yaşasın. Özünün istedadını tam ortaya qoya bilsin. Bir dəfə Seymur Baycan sosial şəbəkədə seks inqilabından bir status, məqalə, yazı (dəqiq yadımda deyil) yazmışdı. Qadın oxuculardan biri etiraz olaraq cavab yazmışdı ki, "Azərbaycanda seks var, sadəcə sizə verən yoxdur."

Ən çox baxış sayı olan yazılar seks haqqında olan yazılardır. Nə üçün? Çünki incəsənət o qədər küncə sıxılıb ki, seksdən yazanı izləmək qəhrəmanlıq sayılır.

Enşteynin həyatında qadınlar çox olub. Ondan həyat yoldaşı nə üçün xəyanət etdiyini soruşanda deyərdi ki, fikir vermə, ciddiyyə alma. Bu sadəcə dərin düşüncələrimdən, riyazi məsələlərdən fikrimi yayındırmaq, istirahətim üçündür.

Anı yaşa

Carpe Diem - latıncadan tərcümədə "anı yaşa" mənasını verir. İlk dəfə yunanlı Horatiusun şeirində məşhurlaşan "anı yaşa " deyimi "Ölü şairlər dənəyi" filminin devizidir. "Dead poets society" filmi 1989-cu ilin istehsalıdır və Robin Uilyamsın baş rolda oynadığı gözəl filmlərdən biridir. Bu film insana azadlığı, şeiriyyəti, ədəbiyyatı, fəlsəfəni istər-istəməz sevdilir.

*"Hələ vaxt varkən tumurcuqları topla Zaman hələ
dә uçub gedir
Vә bu gün hələ dә gülümsәyәn bu çiçәk Sabah ölə
bilәr"*

İlk dəqiqələrdən film adı Amerika kollecində baş verən tələbə söhbətlərini göstərir. Sonra kollecə müəllim (U. Robin) gəlir. İlk çıxışından ürəklərə yol tapan müəllim əvvəlki müəllimdən fərqli olaraq ədəbiyyatı, kitabla davranışı, şeir demək mədəniyyətini uşaqlara sevdilir. Filmdə tez-tez şeirlər deyilir. Hətta o qədər düşündürücü şeirlər olur ki, filmi saxlayıb bir neçə dəqiqə fikirləşməli olursan.

Müəllim bu kollecdə tələbə olarkən gizli dənəyin üzvü imiş. Bundan xəbər tutan yeni tələbələr o dənəyi yenidən qururlar. Kollec rəhbərliyi bu dənəyi çoxdan qadağan edibmiş. Çünki bir tələbə dənəyə gedən za-

man dünyasını dəyişir. “Ölü şairlər dərnəyi” adlanan dərnək gecələr mağarada görüşlər keçirir. Hər kəs yazdığı və ya çox sevdiyi şeirləri, poemaları oxuyur. Bu, bir ritual halına çevrilir.

Robin Uilyams filmdə şəriyyatla, azadlığı uşaqlara sevdirmək üçün möhtəşəm, eyni zamanda sadə bir üsula əl atır. Uşaqları sıra ilə düzür. Hər kəsə içində bir bənd şeir yazılmış kağız parçaları paylayır və yerə top qoyur. Məşğələ kollecin həyatında keçirilir. Tələbələr bir-bir yaxınlaşıb şeiri ürəkdən, yüksək səsle oxuyub topa var gücləriylə təpik vururlar. Alınmayanlar yenedən təkrar edir.

Bir gün isə müəllim dərsə gəlib öz stoluna çıxır. Tələbələrin gözləri dörd açılır. Müəllim stola çıxıb. O isə deyir: Bilirsiniz mən nə üçün stola çıxdım? Çünki buradan hər şey fərqli görünür. Siz də hər şeyə fərqli tərəfdən baxmaq üçün yerinizi dəyişin.

“Kitabı cırmaq olmaz” qorxusu ilə yaşayan tələbələrə deyir - "Şeirdən danışırıq burada, boru döşəmirik. Cırın o səhifələri." Əslində burada kitabı cırmağı təbliğ etmir. Köhnəlmiş fikirləri “cırır”. Sonra isə deyir "özünüz üçün düşünməyi öyrənin"...

Filmdə Uolt Uitman (1819-1892) və hamımızın tanıdığı Şekspirin şeirlərindən istifadə olunur. Məsələn:

*Sən bunları oxuyanda, görünən mən
Güman ki, qeyb olaram görünməzliyimdə...
Onda var olacaq tək biri varsa, sənsən o
Görünən, məqsədli biri
Şeirlərimi dərk edib məni axtarmaq üçün
yola çıxan sən.
Sən, indi səninlə olsam,*

*yoldaşın olsam necə xoşbəxt olacağının
xəyallarıyla birgə.
Əmin ol, məhz əmin ol ki,
səninlə idim o şeirləri yazanda.
Amma indi,
İndi çox da güvənmə
yanında olduğum xəyallarına...*

Şekspirdən də az şeir olmur:

*Heyf! Həm sona qədər özünü məhv edirsən
Həm könlün cəhd etmir kimisə sevməyə
Bilirsən saymaqla bitməz sevənlər səni
Amma bəlli ki, sən sevmirsən heç kimi...*

R. Uilyamsın yaratdığı Kitting müəllim obrazı məktəbdə canlanma yaratsa da Nill adlı tələbəsi atasının otağında intihar edir. Təbii ki, dərnək üzvü olduğunu bilib müəllimi işdən uzaqlaşdırırlar. Əslində isə Nill onun arzularını, qanadlarını, aktyor olmağının qarşısını kəsən atasına qarşı çıxaraq intihar etmişdi...

Film dramatik bitsə də ilham, güc, həvəs bəxş edir. Sanki bu intihar bir sıçrayış, etiraz, bağırçı idi. Kitting məktəb tələbələri ilə sağollaşanda hamının bir nəfər kimi partalarına çıxıb sağollaşmaqları çox şeydən xəbər verir...

Repressiya

*Zaman gələcək yazılmamış əsərlərimə,
qaranlıq zindanıma
xalqım da ağlayacaq.
Tarixə, xalqa xeyir vermiş,
Vaxtından əvvəl itirilmiş günahsız,
ləkəsiz zavallular üçün
nə qədər təəssüf ediləcək.*

Azərbaycan ədəbiyyatında fikir adamlarınının 35 yaşına kimi, yəni repressiya illərinə kimi yaratdıqlarını indi 80 yaşlı yazıçı yarada bilmir. 80 illiyində xeyli pul mükafatı olsa da ortada bir ədəbiyyat yoxdur. Ala-babat bir roman və iki-üç hekayə. Sonra da yaradıcılıq gecəsi keçirilir. Azərbaycan ədəbiyyatı sovet dövründə inkişaf eləsə də elə sovet dövründə də çöküş yaşadı.

C. Cabbarlı “Aydın” pyesində Aydının dilindən yazır:

“Yer üzündə hakim, məhkum, zalım, məzlum kəlmələri durduqca bəşəriyyət bir gülər üz görə bilməz”.

Azərbaycan ədəbiyyatı teatr tamaşasına bənzəyir. Təlxəyindən, yaltağından tutmuş məğrur kasıbına, qurdurğan varlısına kimi var. Pul hesabına özünə böyük təqdimatlar keçirirlər. Qohumu, tanışı yığıb təriflər eşitməkdən zövq alırlar. Özlərini Balzak, Çexov kimi hiss edirlər. Tutarlı kitabın təqdimata ehtiyacı yoxdur. Lakin

Azərbaycanda kitab ən çox təqdimatda satılır deyə yazıçılar məcbur olub təqdimat keçirirlər.

“Porşe” ilə gəzib kasıb xalq haqqında yazmaq nə qədər gülüncdür. V. Hüqo vəsiyyətinə qeyd etdiyi kimi bütün pullarını ehtiyacı olanlara saxlamışdı.

“Nədən yazım” deyə düşünüb nəticədə bayağı bir mövzudan yazırlar. İt guya sahibinin yoxluğunu hiss edir və ona atılan lülə kababı yemir.

C. Cabbarlı “Oqtay Eloğlu” əsərinin sonunda yazır:

*“...Mən dünyada ədalət divanı adında bir şey tanı-
mıram. Hamısı yalandır! Yalan deyir Şiller! Mənyənə
ancaq bu zavallı xalqı tanıyır, ona müraciət edirəm.
Ona təslim oluram. Son söz onundur. Qoy o söyləsin:
kimdir müqəssir?..”*

İsmayıl Şıxlı “Ölən dünyam” kitabını gözləri işıq üzünə həsrət qalanda yazıb. Yoldaşı və övladları onun dediklərini vərəqlərə köçürüblər. Ədəbiyyat budur, son nəfəsə kimi yaşayan!

Bir də qəribə nüans var. Əziz Nesin demişkən bizdə bir-birini tənqid edirlərsə sizdə əksinə tərif edirlər. Bəlkə də buna görə inkişaf zəif gedir. Onlarda yazıçı Nobel mükafatı alır, bizdə isə heç namizəd yoxdur...

Əlisa Nicat - canlı ensiklopediyamız ilk kitabını çap etmək üçün evini satmışdı. Ədəbiyyat naminə var döv-
lətdən imtina edən yazıçı dünyada barmaqla sayılması qədərdir. H. Pinter gəmidə işləyərkən kapitanın alt pal-
tarlarını yuyurdu ki, kitabxanasından kitab götürüb oxuya bilirdi...

Kiçik səhv

Yazıçı bir eyvanda oturub düşünürmüş. Ev yiyəsi narahat olub polis çağırır. Polis yaxınlaşaraq deyir. Sən kimsən? Yazıçı cavab verir ki, bunu mənə desən böyük köməklik etmiş olarsan.

İnsan kimdir? Milyonlarla hüceyrənin içərisindən sağ çıxmağı bacaran yeganə hüceyrə? Yaşamaq üçün ölüm-lə mübarizə aparan varlıq? Kimdir insan? Nə üçün yer üzünə gəlib?

Səməd Vurğun şeir yazarkən çox düşünürdü. Bir də siraret əlini yandıranda ayılırdı. Nə üçün insan bu qədər düşünür? Düşünməyən insana "xoşbəxtdir, əzab çəkmir" deyirlər. Düşünmək, özünü tapmaq... Bəşəriyyətin ən ağır imtahanıdır...

Nə cür yaşayasan? Xarakterlə, əqidəylə, öz-başına? Yazıçı suallara cavab verən yox, sual verənin özüdür. Yazıçı sual verməyi bacarmalıdır. Məsələn, Kenzaburo Oe "Göylərin əks-sədası" əsərində sual verir:

Həqiqətin gözlərinin içinə baxaq: istənilən vaxt ölmək olar. Ona görə tələsməyə nə ehtiyac var?

Suallara hər kəs özünə uyğun cavab taparaq öz yolunu müəyyənləşdirir. Tarzən xanəndəni yorulmağa qoymadığı kimi insanı həyatdan yorulmağa qoymayan suallardır. Suallar düşünün. Sual işarəsini cənnət-dəki ilan və almaya bənzədənlər də var. Sual sirdir, labirintdir.

Hər bir xırdalığı düşünməlisən. Dostoyevski “Cinayət və Cəza” da yazır ki, kiçik bir səhv insanı məhv və aparır. Xırdalığlara fikir verin. Kəpənək effektinə baxın. Bir kəpənəyin burada qanad çalması başqa ölkədə tufana səbəb ola bilər. Yazarkən belə diqqətli olmalısən. C. Oruell yazır ki, yazı bir təbliğatdır.

Hətta gülərkən belə diqqətli olmalısən. Martin Paj yazır ki, istehzalılı gülüş güclü insanların gülüşüdürsə, yumor aşağı təbəqələrə məxsus gülüş növüdür. Ona görə Volter istehza ilə gülürdü. Diqqətli olmağı analardan öyrənmək olar. Uşaqlıqda çoxumuz görmüşük. Ana öz payını övladına verir. Özü ac qalsa belə uşağının ac qalmaması onu sevindirir. Kolin Makkalou “Tikanlıqda şərqi deyənlər” əsərində yazır:

- Əgər özünə və övladların yeni geyim alıb-almamaq arasında seçim etmək lazım gəlirsə, özünü ixtisara salırdı. Bu milyon öpüşdən daha üstün olan məhəbbətin sübutu idi.

Yazmağın əhəmiyyəti

Murakami Rusiyaya səfər edərkən təsadüfən çoxlu tullantılar atılan yerdən keçir. Maşını saxlatdırıb düşür. Bir bomj ona yaxınlaşıb rusca soruşur:

- Sən Murakamisən. Səni tanıdım. Yaxşı yazırsan. Tərcüməçinin izahından təəccüblənən Murakami kitablarını haradan əldə etdiyini soruşur. Əli ilə zibilliyi göstərən bomjun cavabı gözlənilməz olur.

- Elə buradan. Bura o qədər kitablar atırlar ki. Tolstoy, Çexov, Dikkenz... Mən də onları tapıb oxuyuram. Bəşər tarixində kitabların özünə məxsus yeri var.

Bir çox insan çıxış yolunu kitabda axtarır. Nəyəsə ümid edir. Bir dəfə qoca kitabxana sahibi gənclərə müraciət edərək deyir:

- Təəssüf ki, gənclər kitablardan çox şey gözləyirlər.

Kitablar xilas yolunu göstərmir. Xilas yolunu tapmaq üçün insanlar kitab oxuyub beyinlərini ayıq saxlamalıdır. Kitablar bizi yatmağa qoymur. Kitablardan qazanılan təcrübə ilə ani cavablar düşünmək olur.

Yazıçı Domingez “Kağız ev” əsərində yazır ki, bir çox qadının intiharına səbəb olan yazıçı həm də kulinariya kitabını yaradaraq bir o qədər qadını xilas edib.

Məsələn K. Hamsunu nasist olduğuna görə sevməyən xalq onun kitablarını yandırır. Sadəcə evinin qabağına yığılıb kitablarını yerə atırdılar. Axşama

yaxın kitablardan dağ əmələ gəlmişdi. Yazıçının ideologiyası xalqın rifahına zərər yetirirsə o yolundan dönməlidir.

Bir də var faydasız yazıçılar. Saçını kitablar içində ağardan, tökən qoca yazıçı sevgidən başqa mövzuda yaza bilmirsə yazmamağı daha gözəl olardı.

Məşhurlaşmaq üçün dəridən qabıqdan çıxan yazıçı əlbəttə tez unudulacaq. Tolstoydan bir məclisdə soruşurlar:

- O böyük, möhtəşəm Anna Kareninanı siz yazmısınız?

Tolstoy isə sakit, həvəssiz cavab verir:

- Hansı Anna? Hə, o? Bəli mən yazmışam.

S. Tolstaya xatirələrində yazır ki, Tolstoy bir müddət yazmağı dayandırmışdı. Ona nə qədər desək də yazmırdı. Anna Kareninanı isə sadəcə olaraq kitabdan əldə olunan gəlirlə dostlarını başqa ölkəyə köçürmək üçün yazmışdı.

Kitabdan təsirlənərək böyük şəxsiyyətlər böyük işlər görmüşlər. Məsələn: M. Qandi Tolstoyun əsərlərindən təsirlənərək Hindistan xalqını ayağa qaldırmışdı. Onları xalq olaraq xarakterli olmağa çağırmışdı. Kurasava L. Tolstoyun “İvan İliçin ölümü əsərindən təsirlənərək “Yaşamaq” adlı unudulmaz film çəkmişdi. Film ömrü boyu ofisdə işləyən, sakit, təmkinli, heç kimlə işi olmayan bir insandan bəhs edir. Bir gün həkimə gedir. Həkim öləcəyini deyəndə çox təsirlənir və bu təsir ona bir ideya bəxş edir. O nəhayət anlayır ki, daha böyük işlər görə bilər. Heç olmasa insanlara kömək edə bilər və bu ideyanın doğuşu ilə bərabər o, Günəşə çevrilər. Öz şüaları ilə insanları isidir...

İradəsiz təsəvvür

Şopenhauer “Dünya: iradə və təsəvvür kimi” əsərində yazır ki, əgər insan hər hansı səbəb üzündən, olursa-olsun hansısa xarici qüvvə ona mane olmadığı zaman haqsızlıq törətməyə meyillidirsə, onda biz onu zalım adlandırırıq.

Məsələn, Daniel Defonun “Robinzon Kruzo”su zalım deyil. Kimsəsiz adada tək qaldığı halda meşəni yandırır, yeri zibilləmir və s.

Zalım şahlardan biri öz boyuna uyğun çarpayı hazırlayır. Şəhərində yaşayan hər kəsi bu çarpayıda boy sınağına çəkir. Boyu qısa olanları dartıb uzadır. Ölənlər də olur. Boyu uzunların isə ayaqlarını kəsirlər. Öz maraqlarına görə insanlara zülm edən şah zalım insan kimi tarixə düşür.

Tarix boyu yaşamış zalım diktatorlar isə milyonlarla insanın qanına bais olublar. Təkcə Stalin insanları edam etdirməklə yanaşı, həm də sonrakı nəsillərə psixoloji zərbə vurub. Stalin deyirdi ki, əqidəsinə görə məni dəstəkləyənlərə rəğbətım daha azdır, qorxduğuna görə yanıma gələnlərə isə hörmətim çoxdur. Çünki əqidə dəyişə bilər, qorxu hissi isə heç vaxt candan çıxmaz. 30-cu ilin “Pravda” qəzetində işləmiş jurnalist yazır ki, o vaxt bir çox jurnalistlər məclisdə Stalinlə kollektiv şəkildə çəkdirirlər. İllər keçdikcə bir neçəsi sür-gün olunur, bir neçəsi edam olunur, bir neçəsi də

qorxudan infarkt keçirir. Hər bir jurnalistə paylanılan bu şəkildən məndə də var idi. Hər dəfə bir jurnalist öləndə şəkildən başını kəsirdim. Axırda bir Stalin qalmışdı, bir də mən. Stalin gözlərini əbədi yumandan sonra şəkli götürüb zalım rəhbərin başını kəsdim. Təkcə özüm qaldım.

Zalım rəhbər öz hakimiyyəti dövründə onun qarşısını kəsmək istəyənləri tarixdən silməklə yanaşı, özünü tarixdə yaxşı insan kimi göstərməyə cəhd edir. Özü haqqında tərif dolu kitablar yazdırır. Şeirlərin, poemaların müsbət qəhrəmanı olur. Lakin hakimiyyət bitəndən sonra tarix öz xətti ilə yenidən həqiqəti yazmağa başlayır. Yazıcılardan biri həqiqəti pəncərədən, pərdə aralığından otağa düşən nazik şüalara bənzədir. Hansı yolla olur-olsun həqiqət axır-əvvəl parlayacaqdır.

1976-cı ilə aid olan bir film var. Fikir Nizami Gəncəvinin əsərindən götürülmüşdür. Filmdə məzmun belədir:

Günlərin birində zalım şah gənc nökrinə hirsələnib onu ac-yalavac itlərin qarşısına atır... İtlər nökrin üstünə hücum etsələr də onu tanıyıb çəkirlər. Məlum olur ki, vaxtilə nökr həmin itlərə qulluq edib, onları yedizdiribmiş. Beləliklə də, itlər oğlanın yaxşılığını yerə vurmur, ona toxunmurlar. Şah isə cavan nökrin ona sədaqətlə qulluq etməsinə baxmayaraq onu məhv etmək qərarına gəlir.

Şopenhauer yazır: hər hansı bir yalan, eləcə də hər hansı bir zorakılıq özlüyündə ədalətsizlikdir, zira o, artıq mənim iradəmin hakimiyyətini başqa fərdlərə də aid etməyə, yəni mənim iradəmi onların iradəsinin inkarı yolu ilə təsdiq etməyə can atır, zorakılıq da belədir.

Gizli ədəbiyyat

İtaliyanın sonuncu şahı III Viktor Emanuel heç vaxt incəsənətlə, mədəniyyətlə maraqlanmırdı. Onun ən çox fikir verdiyi hərbi problemlər idi. Bir də qərribə, qədim dəmir pullar yığırdı.

Bir dəfə rəsm sərgisində iştirak etməli olur. Dağlar, meşələr və evlər təsvir olunmuş şəkllə bir xeyli diqqətlə baxandan sonra sərgini təşkil edən şəxsə sual verir:

Bu evlərdə nə qədər insan yaşayır? Əlisa Nicat məqalələrinin birində yazır:

"Mixail Bulqakovun "İt ürəyi" povestini oxuyanda və onun əsasında çəkilən filmə baxanda bu fikirlər istər-istəməz beynimdə dolaşır. Əsərdə avara bir it üzərində cərrahiyyə əməliyyatı aparılıb onun insana çevrilməsi və bu "insanın" yaramaz, pozğun, mənəviyatsız bir məxluqa dönməsi təsvir olunur. Adətən, bu əsərin ideyasını onda görürlər ki, guya it insana çevrilsə də, it olaraq qalacaq. Lakin povestin mənası daha dərinə düşür və o, əslində insana çevrilən itə qarşı deyil, "tər-təmiz" sosializm rejiminə qarşı yazılmışdır. Çünki insana dönməni itə pozğun, oğru, əxlaqsız və yaramaz məxluqa çevirən onun it ürəyi deyil, rejim və mühit, onun nümayəndələridir"

Yazıçı əsərində səthi görünüş bayağı ola bilər. Mənasız bir kitab halına sala bilər. Bəzən həqiqəti gizli şəkildə çatdırmalısan. Oxucu isə o qədər dərinə enməyi

öyrənməlidir ki, yazıçının əslində nə demək istədiyini anlasın. Yazının aldadıcı şirinliyi də bundadır.

“Milçəklərin kralı” əsərində uşaqlar kimsəsiz adaya düşürlər. Aclıq, şəraitsizlik onları tamam dəyişir. İki hissəyə bölünürlər. Hər qrupun öz başçısı olur. Hətta adada ölüm hadisəsi də baş verir. Təsəvvür edin uşaq uşağı öldürür. İlk baxışdan insanın vəhşiliyindən danışıldığını görürük. Lakin müəllif mühitin insanı nə cür dəyişdirdiyindən danışır.

F. Kafkanın “Qəsr” əsəri ilk baxışdan sadə bir vəziyyətdən bəhs edir. Əslində isə əsər insanın hakimiyyətə gəlmək istəyindən danışır.

Belə əsərləri saymaqla bitməz. Oxuyarkən oxucu yazıçının dilinə aldanmamalıdır. Alt qatlara enib xəzinəni ələ keçirməlidir.

Diqqətli oxucu ən yüksək zirvələri fəth edir. C.Sviftin “Qulliverin səyahəti” əsəri uşaq ədəbiyyatı sayılsa da dünya ədəbiyyatının şedevr kitablarından bir məqamda müəllif qeyd edir:

“Eyni tarlada bir sünbül və ya bir ot əvəzinə iksini bitirməyi bacaran hər kəs insanlığa və öz vətəninə bütün siyasətçilərin bir yerdə etdiklərindən daha artıq xidmət etmiş olur”.

Filologiya üzrə elmlər doktorunun bu əsər haqqında bir məqaləsi var. Orada qeyd olunur:

"Yazıçı liliputlar ölkəsindəki bənzərliklə İngiltərədə olan bənzərlik arasında digər yaxınlıqları da göstərir. Məsələn, liliputlar ölkəsində də bir-birinə zidd olan siyasi partiyalar var. Liliputlar ölkəsində olan siyasi partiyalar bunlardır: hündürdaban tərəfdarları və alçaqdaban tərəfdarları. Bunlar ingilislərdəki tori və viqlər partiyasına bənzəyir. Çox qərribə məsə-

lələrlə bağlı onların arasında problemlər yaranır. Hətta yumurtanı iti ucundanmı, yoxsa küt ucundanmı sındırmaq lazımdır? Bu barədə razılığa gələ bilmirlər. Bununla da Svift ictimai-siyasi hadisələrə işarə edir."

Bu cür dərin mənalı əsərlər çox vaxt ağır rejim altında yaşayan yazıçıların dövründə işıq üzü görür. Çünki yazıçı ya ölümü seçməlidir, ya da baş sındırıb gizlin, sirli bir kitabla həqiqəti öz oxucusuna çatdırmalıdır.

Musiqisiz və yumorsuz musiqili komediya teatrı

Təqribən 10 il öncə “Musiqili komediya” teatrında “Bankir adaxlı” tamaşasını izləmişdim. Bu günlərdə tamaşanı yenidən seyr etdim. Eyni bayağılıq, eyni ab-hava, süni alqışlar, yorğun tamaşaçıları mənəni tamam əldən saldı.

İlk əvvəl mövzuya toxunaq. Camaata şüşəni brilliant adı ilə satan varlı qadın və iki kobud rəftarlı, qurmuş qızları ərə getmək istəyirlər. Demək olar hər səhnədə zorakılıq, saçıy oldu, qışqırıq. Anbaan aktyor heyətinin dilindən düşməyən qarğış. Bunlardan əlavə yersiz, mənasız dialoqlar. Məişət səviyyəsində olan mövzuları qabartmaq. Axırda da kürəkən pulları götürüb xaricə qaçır. Yalandan uydurduğu banka pul qoyan ana və iki qızı müflis olur. Kürəkənin atasını da işdən çıxarırlar... Belə anlaşılır ki, hamıya ata-ata gəlsən axırda sənə atacaqlar. O məhşur tele- tamaşada Yaşar Nurinin canlandığı qəzet oxuyan obrazın sözü olmasın: "Hə nooolsun"

İndi isə başqa bir məsələyə nəzər yetirək. Teatr bir məktəbdir. Xüsusən musiqili komediya teatrının tamaşaları insanlara gülüş vasitəsi ilə müəyyən dərslər keçməlidir. Seyr edən evə gedəndə nə isə düşünməli və nəticə çıxarmalıdır. Vallah mən ancaq yeni qarğışlar öyrəndim. Ya gərək Stalinin dövrü qayıda,

bunlar qorxusundan belə tamaşalar göstərməyə, ya da yeni tamaşalar hazırlanıb xüsusi komissiyadan yüksək bal alıb səhnəyə verilməlidir. "Teatr asılıqandan başlayır" deyəndə Stalinin nəyə eyham vurduğunu anlamışdılar.

Daha bir məsələ var. Tamaşaçıların süni alqışları. Sonda gurultulu alqışlamalar heç də tamaşanın uğurlu olması anlamına gəlmir. Hörmət əlaməti olaraq insanlar çoxdan tanıdığı aktyor heyətini alqışlayırdı. Belə olmaz. Heç kimə güzəşt olmamalıdır. Qədim zamanlardakı kimi yumurta, pomidor, daş atılan anlar teatrın uğursuzluğundan xəbər verirdi. Kolizeyin meydan oynadan vaxtlarında camaat qulların səhnədə yırtıcı heyvanlara necə yem olmasına tamaşa edib güldürdülər. Xalqa şou lazımdı. Ancaq bu şou ilə insanların beyninə şüuraltı da olsa müəyyən məsələləri ötürmək olardı.

Sonuncu demək istədiyim odur ki, teatra gedək. Hər zaman gedək. 3 dəfə kinoteatra gedəndə 1 dəfə də tamaşaları seyr etməyə gedək. Musiqili komediya teatrının binası xüsusən daxildən çox gözəldir. Zövqlə düzəldilib. İnsan özünü həqiqətən teatrda hiss edir. Lakin tamaşanın bir başa təsiri məkanı unutturur. Ümid edirəm gələcəkdə yeni tamaşalar səhnələşdiriləcək. Aktyor heyəti güclənəcək. Və biz yenidən Bəşir Səfəroğlu, Yaşar Nuri, Səyavuş Aslan, Nəsimə Zeynalova kimi aktyorların bir sözündən uğunub gedəcəyik. Güldürmək çətin sənətdir.

Qeyd: Xahiş edirəm, tamaşa başlamazdan öncə telefonlarınızı söndürün.

“Ağ göl” romanı haqqında

Şərif Ağayarın “Ağgöl” əsərini oxudum. Diqqətimi çox çəkdi. Məncə bu əsəri dünyaya çıxarmaq olar. Əsər başdan sona qədər adamı müəmma içində saxlayır. ”Görəsən sonda nə olacaq” deyə düşünürsən. Roman ilk andan başlayaraq bədii estetik fikirlərlə oxucunu kökləyir. İydə ağacı,qaratikan kolu, Ağgöl gölü haqqında bədii təsvirlər insanı heyran edir. Obrazlara necə uyğun ad seçilməsi, romanın poeziya kimi axıcı olması, üst mənası ilə bərabər gizli məna daşması yazıçının ustalığından xəbər verir.

Obrazların adına fikir verək:

Saleh Qəbzəliyev - hökumət adamı.

Yazıçı təkcə bu obrazı soyadla verib. Çünki hökumət adamları soyadla çağırıldığı sevirilər.

Maarif müəllim - Savadlı kənd sakini

Məhz digərlərindən savadlı olduğu üçün müəllim sözü adının hər zaman yanında.

Hacı Mikayıl - Kəndin mollası

Hacı sözündən din adamı olduğu anlaşılır.

Camal ata - Balıqçı, çəpər hörən

Hər kəsə kömək əlini uzadan, həqiqətən atalıq edən bir insan.

Cahan ana - Camal atanın yoldaşı

Cahan boyda ürəyi olan bir qadın.

Pirməmməd - Camalın oğlu

Pir sözü bu adla birbaşa əlaqəlidir.

Kasıb kənd olduğu üçün insanların yeganə ümidləri bir Ağgöldəki balıqdır. Bir gün xarici şirkət əraziyə gələrək gölü dəmir hasara alır. Kəndlilər isə təkcə övliyalara dua edirlər. Çünki qul elə bilir ki, kimsə onu mütləq xilas etməlidir. Özü bacarmaz.

Camal ata ən sevimli obrazım oldu. Çünki o mənə xarici natarazlığı ilə V.Hüqonun “Paris Notr-Dam kilsəsi” əsərindəki Kvazimodonu, zəhmətkeşliyi ilə K. Hamsunun “Torpağın bərəkəti” əsərindəki baş obrazı, hamıya kömək etməsiylə S. Sveyqin bir hekayə qəhrəmanını xatırlatdı. Camal ata əsər boyu danışmasa da nə dediyini anlayacaqsınız. Ancaq nə isə xoşuna gəlməyəndə mızıldanır. Hər kəs üçün qaratikan kolundan çəpər hörür. Özü də təmənnasız. Kim verdisə verirdi, kimdə vermirdisə vermirdi. Balıq işində ayrıca usta idi. Müəllif bu hissəni çox açıq təsvir edib. Hamı üçün tor hörür, tor atır, balıq tutur və s. Görünüşdən hörümçəyə oxşayır. Uzun əlləri, balaca bədəni, beli qocaldıqca əyilir.

Kitabda maraqlı məqamlar yer alıb. Məsələn: müəllimlə Hacınin söhbətləri. Hacı müəllimə deyir ki, iydə ağacı işıq saçır. Bu övliyaların nişanəsidir. Müəllim isə gülərək biologiyadan xəbər verir. Deyir səhər şəh olduğu üçün yarpaqlar yaş olub. İndi də ayın işığı onları işıqlandırır. Kitabın başqa bir hissəsində Camal atanın huşu gedir. Qadınlar gəlir başa çıxmağa. Üstü açıq qalır. Aşağı hissəsi qabarıq olan Camal ata isə hər şeydən xəbərsizdir. Bu məqam yoldaşına ləzzət edir. Dedi qodulara görə başqa kişi ilə görüşmədiyini sübut etmək üçün kişinin üstünü örtmür. Bütün qadınlar qabarmış hissəyə baxıb pıçıldaşırlar. Qadınların bir mö-

cüzə olduğunu bir daha görürük. Kənd camaatı isə öz tarixini belə bilirmiş. Kitabda yazılır: “Bir gecə Ağ baba oğlunun çığırtısına yuxudan ayılıb üzünü Cilli gölə tutur və qurbağalara susmağı əmr edir. O gündən buralarda bir daha qurbağa qurultusu eşidilmir. Ağ göl Ağ babanın gecə nur saçan ağ saqqalından, ağ libasından və ağ çöhrəsindən nur alaraq ağarmağa başlayır. Otlar, yosunlar, qamışlar yerini gözoşayan ağappaq sulara, qurbağa, tısbağa və çömçəquyruqlar axçalı balıqlara verir.

Deyilənə görə, Ağ babadan iydə qoxusu gəlirmiş. Onunla söhbət edən hər kəs nurlu çöhrəsindən və ibrətamiz sözlərindən çox bu qəribə qoxunun tilsiminə düşürmüş. Ancaq özü hiss etməmiş bunu. O, öz qoxusunu balaca oğlundan almış.

Ağ göl ilk sakinlərini dadlı axçalılarına qonaq edir, Ağ baba əlini göylərə açıb tanrının şəninə dualar oxuyur.”

Ancaq övliyalar ondan oğlunu alır. Oğlu göldə batır. Yenidən dua edərək uşağın cənazəsini torpağa basdırır. O gündən bura müqəddəs yer sayılır. Hamı qonaq gəlir. Yaşayan yaşayır. Ağ babanın 60 yaşında bir oğlu da olur. Yoldaşı doğuş zamanı ölür.

İllər keçir, Kənd camaatı inanır ki, yenidən xilas-kar gələcək. Onun üçün nişanələr eyni ilə Ağ baba kimi olmalıdır. Sakit, heç kimlə danışmayan, iydə, qaratan qoxusunu sevən Camal atanın oğlu göldə batır. O gündən hamı onu xilaskar bilir. Camaat kənd-kənd gəlib onun əlindən öpür, qurbanlar kəsir, pulları başına səpir. Camal ata isə ancaq çəpər hörür, balıq tutur. Göl hasarlandıqdan sonra isə əsl müharibə başlayır. Aclıq, səfalət, vəhşilik artır.

Romanı mistik edən amil isə sonda üzə çıxır. Onu sizə danışmayacağam. Əsərin dadı qaçmasın deyə söhbəti yığcam edirəm. Əsərin necə bitdiyini də özünüz oxuyarsınız. Ancaq oxumasanız çox şey itirəcəksiniz. Şərif Ağayarın qələmi iti, sərrast, eyni zamanda da incə və qəlbə yatandır. Azərbaycan və xarici ədəbiyyatı mənimsəyib süzgəcdən keçirən müəllif oxucuların ürəyinə asanlıqla yol tapır.

Yaşasın məktublar

Çarli Çaplinin qızı Ceraldinaya məktubundan:

“İnsanlara diqqət yetir! Dul qadınlara və yetim uşaqlara bax! Və heç olmasa gündə bir dəfə özünə de: “Mən də onlar kimiyəm”. Bəli, qızım, sən onlardan birisən! Bundan savayı, incəsənət insanın göylərə uçması üçün ona qanadlar bəxş etməmişdən əvvəl adətən onun ayaqlarını qırır. Əgər bir gün sən özünü camaatdan üstün tutduğunu anlasan, dərhal səhnədən uzaqlaş. İlk taksi ilə Parisin kəndlərindən birinə get. Mən o kəndləri çox yaxşı tanıyıram! Sən orada sənin kimi çox rəqqas görəcəksən, hətta səndən daha gözəl və zərif olanları da görəcəksən. Sənin teatrının proyektorlarının göz qamaşdırıcı işıqları orada olmayacaqlar. Onlar üçün proyektor Aydır.”

Məktub elə bir əlaqə vasitəsidir ki, ilanı yuvasından çıxara bilər. Məktub bir mədəniyyətdir. Eyni zamanda həm də sirdir. Qədim zamanlarda papirus üzərində yazılan məktubları bir-birinə göndərirdilər. Sonralar öyrədilmiş göyərçinlərlə, qartallarla məktublaşırtdılar. Müasir dövrdə isə internet sürətli məktublaşmağın qarşısını ala bilmir. Çünki bu cəlbədicidir virusun sərhədləri yoxdur. Evdə uzanıb Amerikanın prezidentinə məktub yaza bilərsən.

Təkcə Tolstoyun çara məktubu bəs edir ki, məktubu sevəsən. Tolstoy məktubun əvvəlində çara qardaş deyə müraciət edir. Təsəvvür edin, indiki dövrdə prezidentə qardaş deyirsən. Tolstoy məktubu o qədər ürəyiaçılıqla yazır ki, qardaş yerinə hörmətli çar yazsaydı sözləri, fikirləri süni olardı. Məktubda çara deyir ki, **harasa gedəndə sizə əl çalan sadə kəndlilərə aldanmayın. Onları məcburən yollarda sizi qarşılamaq üçün saxlayırlar.**

Hindistanın böyük şəxsiyyəti M. Qandi A. Hitlerlə ikinci məktubunun sonunda yazır:

“Qeyri-zorakı mübarizə dünyanın ən güclü və amansız qüvvələrinin birliyinə qalib gəlməyə qadirdir. Sizə isə Britaniya olmasa da heç şübhəsiz ki, başqa bir ölkə elə öz silahınızla qalib gələcək. Siz öz xalqınıza gələcəkdə Sizinlə fəxr etdirəcək irs qoyamayacaqsınız.”

Şəxsən mənə yazmağa təkan verən, ilham mənbəyim, stolüstü kitabım Martin Pajın “Yazı və yaşam kitabı” əsəridir. Kitabda müəllif Martin Paj gənc yazıçı Daria ilə məktublaşır. Bu məktublardan ilham almamaq əldə deyil. İlk məktubunun ilk cüməsində Martin Dariaya yazır:

“Məktublar və e-mail mənim üçün həyatın nəşəsidir”

Məktublaşmaqda bir mistika var. Əlaqə olmasa da istilik yaranır. Eyni zamanda sirr var. Özünü başqalarına göstərmək hissi məktubda məhv olur. “Qarşıdakı” insanla təklildə qalırsan. Martin Paj Dariaya yazdığı kimi:

“Ədəbiyyat iki şeydən əziyyət çəkir: birincisi, ədəbiyyat tarixinə həddindən ziyadə önəm verməkdən, ikincisi isə şöhrətpərəstlikdən.”

Məktubda bunların heç biri yoxdur.

Məktub sevgidən, dostluqdan doğanda gözəl olur. Eyni ilə insan kimi məktublar da bədbin və nikbin olurlar. Ən arzuolunmaz məktublar qara məktublardır. “Bizim Cəbiş müəlim” filminə və Nodar Dumbadzenin “Mən günəşi görürəm” əsərində qara məktub gətirən poçtolyonun necə ağır peşə sahibi olduğunu görüb, oxuyuruq. Nodar Dumbadzenin “Mən günəşi görürəm” əsərində Kotia adlı poçtolyonun dəhşət doğuran çıxışı ilə fikrimə yekun vururam.

“- Niyə göz yaşlarınıza baxmalıyam?.. Sipitonun iyli arağı nəyimə gərəkdir?.. Qonşular, əgər gəlişimdən qorxursunuzsa, niyə yaşayıram? Poçtolyon olmaq istəmirəm, istəmirəm!.. Eşidirsiniz?! Sən Allahdan qorxmursan, Kişvərdi?.. Mənim Almasxanım da mühari-bədədir, adamlar, mənə yazığınız gəlmir?! İlahi, heç olmazsa mənə rəhmin gəlsin! Bura, bizə gəl, bütün bu xəbərləri apar çatdır sahiblərinə, sən Allahsan və hər şeyə dözə bilərsən... Mən adamam, adam! Daha dözə bilmirəm, madam bu dünyanı sən yaratmısan, dərdini də özün çək. Nə üçün bütün günahları üstümə tökürsən?..”

Psixoloji amillər

Günü bu gün psixoloji olaraq insanlara təsir etməklə bir çox işlər görülür. Bal dadırsan, ancaq əslində zəhər içirsən. Ağ ayının dərisini təmiz əldə etmək üçün brokonyerlər qarın altına ağzı yuxarı iti balta qoyurlar. İtilənmiş tərəfə də qan sürtürlər. Ayı qan iyinə yaxınlaşmış qanı yalamağa başlayır. Bir müddət sonra dili kəsilir. Qanı axdıqca ayı zəifləyib yerə çökür. O zaman heyvanı ovlamaq rahat olur. Psixologiya tarixində ən qorxulu təcrübələrdən birini 1939- cu ildə ABŞ-da psixoloq U. Conson və köməkçisi M. Tyudor insanlar üzərində tətbiq etmişlər. Daha doğrusu Devenport şəhərindən 22 kimsəsiz uşaq seçiblər. Sonra onları iki qrupa ayırıblar. Birinci qrupun uşaqlarına necə gözəl, səlis danışdıqlarını tez-tez təkrar ediblər. Hər gün əzizləyib, tərifləyiblər. İkinci qrupun isə bu mənada bəxti gətirməyib. Onları kəkələyən, normal danışmağı bacarmayan olduqlarına inandırılıblar. Bu təcrübənin nəticəsi isə ağır olub. İkinci qrupun uşaqları ömürlərinin sonuna kimi normal danışdıqları halda kəkələyiblər. Conson həkimin reputasiyası korlanmasın deyə illər uzununu bu təcrübə gizli saxlanılıb. Hətta sonralar konslagerlərdə bu təcrübə məhbuslar üzərində yenidən tətbiq olunub. Psixologiyamıza kənardan müdaxilə olunarsa üzərində idarəetməni itirmək mümkündür. Uşaqlıqda aldığımız mənəvi zədələr illər uzununu yad-

daşımıza həkk olur. Z. Freyd deyir ki, təhtəlşüurumuz nə düşünürsə dil avtomatik onu bürüzə verir. Məsələn, Günay adlı xanıma çaşıb Aygün deyirsənsə deməli sən altşüurda Aygünü düşünürdün. Kişilər bu baxımdan çox ziyana düşüblər. Düşməni sarsıtmaq üçün Napoleon köməkçilərinə yalan danışmağı və onu yaymağı tapşırırdı. Əsgərlərinin, silahlarının sayını sənədlərdə çox yazdırırdı. Düşmən xəfiyyələri məlumatı əldə edib başçılarına göndərəndə onlar sarsılırdı. Psixoloji olaraq qalib gəldinsə deməli sən artıq qalibsən. Eyni üsuldan Roma imperatorluğunda da istifadə edirdilər. Lakin onlar psixoloji zədələrdən uzaq düşmək üçün müdafiəni möhkəm qururdular. Hindistana qarşı döyüşdə fillərin olacağını bildirdilər. Ona görə də xüsusi olaraq bir neçə fil alıb əsgərlərə verirdilər. Ordunun hər bir üzvü filə toxunur, yem verirdi. Psixoloji olaraq fil qorxusundan xilas olurdular.Çingiz Aytmatov beynin haqqında təqribən belə yazır: - *mədə beyindən ağılıdır. Mədə köhnə, xarab olmuş bir şey aşkar etdikdə onu çölə qaytarır. Beyin isə hər zir-zibili udur...*

Şəxsiyyət parçalanması nədir?

Bu xəstəlik zamanı insanın şəxsiyyəti parçalanır və sanki həmin insanın bədənində bir neçə müxtəlif şəxs yaşayır. Müəyyən vaxtlarda şəxsiyyətlər bir - bir aktiv olurlar. Bu xəstəliyin nümayəndələrindən: Shirley Ardell Mansonun (1 bədəndə 16 şəxsiyyət), Kris Kostner Sayzmorun (Bədənində 20-dən artıq şəxsiyyət yaşayırdı), Billi Milliqaanın (24 şəxsiyyət) adını çəkmək olar.

Bu xəstəliyin bir neçə səbəbi olar bilər:

1. Uşaqlıqda baş vermiş ağır emosional travmalar
2. Davamlı fiziki və ya emosional zorakılıq
3. Həmçininin aşkar olunmamış digər psixi xəstəliklər

Bu səbəblərin nəticəsində psixoloji müdafiə mexanizmi əmələ gəlir - insan başına gələnlərin başqa adamın həyatı kimi qəbul etməyə başlayır. Bu mexanizm insanı dözülməz emosiyalardan müdafiə etdiyi üçün çox faydalıdır, lakin həddindən artıq işə düşdükdə şəxsiyyət iki-ləşməsinə səbəb olur. Onlara alter deyirlər.

Haqqında danışacağım kitab Xəyalə Muradın "Ad-sız" romanıdır. Bir xanımın bədənində 6 şəxsiyyət yaşayır. Biri oğlan olmaqla 7 nəfər növbə ilə hərəsi 3 saat aktiv olaraq insan vücudunda yaşayırlar.

Roman diqqətimi çəkdi. Çünki ilk dəfədi bizim yazıçı bu cür xəstəlik haqqında roman yazıb. Marahlı mövzu seçdiyinə görə yazıçını təbrik edirəm. Bu, Xəyalə Muradın sayca 4-cü kitabıdır və deyərdim ki, ən uğurlusudur. Digər yazılacaq kitablarını səbirsizliklə gözləyəcəyəm.

Əsərdə yazılır:

***"Həm mən olmasam onlar heç nə bacarmazlar.
Hər birinə lazımam"***

Göründüyü kimi şəxsiyyətlər arasında biri idarə edəndir. Hər bir şəxsiyyətlə danışan, razılığa gələn baş alter hər birini eşidə bilir. Z. Freyd o vaxt təcrübələr apararkən xəstələri yatızdırırdı. Sonra onlara ayılanda filan saatda bir iş tapşırırdı. Xəstə ayılanda həmin saatda həmin işi özü bilmədən görürdü. Səbəbini soruşanda bəhanələr gətirirdi. Z. Freyd isə altşüura təsir göstərdiyinə görə hər şeyi bilir və yüngülcə gülümsəyirdi. Bəlkə də, altşüurumuzda müxtəlif şəxsiyyətlər yığılıb qalır. Lakin onları bürüzə verməyə səbəb olmur. Şəxsiyyət parçalanması zamanı yaranan şəxsiyyətlər heç də hər zaman yola getmirlər. Mütləq 1-2 si digərlərini idarə etməyə çalışır, yoldan çıxartmaq istəyir. Yazıçı bu incə məqama toxunaraq onları barışığa, birləşməyə çağırır. Əsəri oxuyanda diqqətimi ən çox Emil adlı alter çəkdi. Qadın bədənində kişi kimi yaşamaq mənə təsirli göründü. Dünyaya çıxarılacaq kitablardandır. İnanıram ki, nə vaxtsa bu əsər digər dillərə tərcümə olunub oxucuların ixtiyarına veriləcək. Hətta kitab əsasında film, serial çəkə bilərlər. Marahlısı odur

ki, psixoloji problemlərin çoxu uşaqlıq dövründən qaynaqlanır. Bunu bir çox təcrübələr də göstərir. Şəxsiyyət parçalanmasında isə bədənin sahibi sanki emosiyalarından heykəltaraş kimi insan düzəldir. Özünün pis və yaxşı tərəflərini bölüb ayrıca şəxsiyyət kimi yetişdirir. Kitabda isə Maya həkim yanına gələn insana anlatmaq istəyir ki, bu xəstəlik deyil. Xüsusi bir haldır. Seçilmiş bir insandır. Xəstəlik kimi müalicəsi yoxdur. Ümumiyyətlə, hər bir xəstəliyə xəstəlik kimi yanaşmayanda insan tez sağalır. Bəlkə də, xəstəxana sözü "şəfa evi" ilə əvəz olunsaydı, insanlar tez sağalardı. "Elcerno üçün güllər"-in müəllifi D. Kiz şəxsiyyət parçalanmasını yaşayan B. Milliqaq haqqında kitab yazıb. O kitabdan bir sitatı sizə təqdim edirəm.

- **Devid, "dairəyə durmaq" nə deməkdir?**

- Artur belə deyir. O bizə deyir ki, bizdən biri dünyaya çıxmalı olanda bu baş verir. O proyektor işığına bənzəyən böyük işıq dairəsidir. Hamı onun ətrafında olur, ya yatır, ya da oyaq olurlar. Dairəyə duran dünyaya çıxır. Artur deyir ki, "Dairəyə duran zehni idarə edir".

Kitabda diqqətimi çəkən məqamlardan biri də alimlərin ancaq azərbaycanlı olmaması idi. Gürcü, fransız əsilli şəxsiyyətlərdən yazmaq üçün yazıçı dünya ədəbiyyatından xəbərdar olmalıdır, müxtəlif xalqların psixologiyasını bilməlidir. Bu barədə yazıçının əməyini yüksək qiymətləndirirəm. Müxtəlif illərdə müxtəlif yazıçıları bu qeyri-adi psixoloji hadisə cəlb edib. Məhz bizə gəlib çıxdığı üçün Xəyalə Murada bir daha təşəkkür edirəm. Kitabdan çox danışdıqca onun tam mahiyyəti açıldığı üçün burada dayanıram. Ümid edi-

rəm sizin üçün yararlı oldu. Sözsüz bu kitab keçən il oxuduğum kitablar arasında ən yaxşılardan oldu.

Milyon ədəd qızılgül

Rəssam Nikolay Aslanoviç Pirosmanişvili (Pirosmanişvili) və ya Niko Pirosmani Mirzaani şəhərinin Kaxeti vilayətində doğulmuşdu. Rəsm əsərlərində tez-tez kənd həyatını təsvir edən rəssam kasıb bir ailədə yaşamışdı. Atası bağban olan rəssam qardaşı və iki bacısı ilə kasıb kəndçi həyatı yaşayıb. İllər sonra Luvrda şəkilləri nümayiş olunan rəssam uşaqlıq illərində qoyun otararaq ailəsinə kömək edib. Nikonun 8 yaşı olduqda atası, anası, böyük qardaşı və bir bacısı sıra ilə gözlərini əbədi yumurlar. Pepusa adlı bacısı ilə Niko amansız həyatla mübarizə aparmalı olur. Tezliklə Pepusa uzaq qohumları ilə köçür. Nikonu isə Kalantarovlar ailəsi oğulluğa götürür. Varlı ailə qonaqlara Nikonun çəkdiyi rəsm əsərlərini göstərərək öyünürdülər.

1890-cı ilin başlanğıcında Pirosmani ayılır. O artıq tək yaşamaq üçün başqa evə köçür və dəmiryolunda işə düzəlir. İş onun ürəyincə olmur. İşə çıxmadığı zamanlarda şəkillər çəkirdi. Rəssam üçün biletsiz sənişinlərlə mübahisə etmək, siqnal veriləndə əyləci sıxmaq maraqsız gəlirdi. Bu vaxtlar o içkilərlə yaxından tanış olur. 3 ildən sonra Nikolay işlədiyi dəmiryolundan qovulur. Amma o yenə də mübarizə aparır. Süd məhsulları dükanı açır. Həmişə təzə südü, qatığı, smetanı olan Nikolayın işləri pis getmir. Hətta tezliklə

bacısı üçün ev tikdirir. Onun ağılına belə gəlməzdi ki, sonralar bu ev onun xatirə muzeyi kimi fəaliyyət göstərəcək. Rəssam alverçi ola bilməzdi. Ona görə də bütün işləri ortağı Dimitra idarə edirdi. 1909 - cu ilin mart ayında Tiflisdə afişa yayıldı. “Bel Vyu teatrı yalnız 7 gün Marqarita de Serv ilə Tiflisdə qastrolda olacaq”. Şanson oxumaqla, kekuok rəqsi etməklə hamını heyran qoyan Marqaritaya Nikolay Pirosmeni aşiq olur. Hər kəs bu sevgi haqqında bir əfsanə uydurur. Hətta illər sonra bir eşq hekayəsi haqqında Alla Puqaçova “ Milyon alıx roz ” mahnısını oxuyur. Mahnı tezliklə dünyanı fəth edir. Lakin çoxları bu mahnının sözlərini sıradan uydurulmuş eşq hekayəsi sayırlar. Əslində isə Nikolay və Marqarita deyilənləri yaşamışdılar. Pirosmeni Marqarita üçün arabalarda güllər göndərir. Marqarita səhər eyvana çıxaraq göy-qurşağına oxşayan arabalara baxıb heyran qalır. Güllərin ətri bütün şəhəri götürür. Tezliklə bu eşq macərası haqqında bütün Gürcüstan danışır. Niko isə dükanı tərk edir. Ona nə qədər iş təklif etsələr də getmir. Rəssam kimi yemək və çaxır qarşılığında şəkillər çəkir. Tez-tez “həyat - eşşək quyruğu kimi qısadır” cümləsini təkrar edir. Marqaritanın şəklini də çəkir. Bu rəsm əsərinə baxanda rəssamın bütün hissələrini görmək olur. Ağ paltar, ağ güllər, ağ üz, ağ həriflərlə yazılmış yazı... 2000-dən çox rəsm əsəri çəkən rəssamın 300-dən çox əsəri bu günümüzdə kimi gəlib çıxmışdır. Hər işi götürən rəssam deyirdi: “Hər kiçik işi işləməsək, böyük uğurları necə qazanarıq?” Yaşadığı dövrdə onu az insan tanıyırdı. O rəssamlar ittifaqında deyildi. Bir gün həyat üzünə gülür. 1912 - ci ildə Pirosmenin 50 yaşı var idi. Fransız rəssam Mişel de Lantyu Tiflisə səyahət

edir. Küçələrin birində rəssamın əl işini görür. Müəllifin işləri ilə tanış olandan sonra onu axtarmağa çalışır. Bir neçə gün tapmır. Çünki Nikolay köçəri həyat sürür. Şəkli bitirdisə yerini dəyişirdi. Rəsm əsərini bitirən kimi yeyib içib yoluna düzəlirdi. Tezliklə fransız və rus rəssamlar onu tapırlar. 13 şəklini Peterburqa gətirirlər. Şəkilləri haqqında Fransada, Rusiyada danışılır. Qəzetlər onun haqqında yazırdı. Gürcüstanın rəssamlar ittifaqı onu çağırıb mükafat verir. Şəklini çəkib qəzetlərə verirdi. 1918-ci ildə rəssam möhkəm xəstələnir. Yatağa düşən rəssam 3 gündən sonra xəstəxanada keçir. Rəssamdan sonra təkcə rəsm əsərləri qalmışdı. Başqa heç nə... Nə ev, nə rənglər, nə də qəbir ...

Oxumağın axırı

İnsan minlərcə, milyonlarca toxum içindən hədəfə birinci çatan toxumdur. Sonra inkişaf mərhələsi başlayır bədən, baş bütünlüklə inkişaf edir. Beyinin inkişafı üçünsə oxumaq lazımdır. Ç. Aytmatov yazır ki, mədə beyindən ağıllıdır. Zəhərli bir şey qəbul edən kimi qusa bilir. Beyində isə bu alınmır. Oxuduqca zəhəri az olan və ya zəhərə qarşı fikirlər udmaq olar. Oxumayanda isə hər cür zir-zibil beyinə dolur. Filmini izləyən, kitabını oxuyan olubsa xatırayacaq. Benjamin Button vaxt ötdükcə cavanlaşır, körpəyə çevrilib ölür. Oxumayan insanın beyni zaman keçdikcə uşaq ağına çevrilir və nəhayət xilas etmək olmur deyə məhv olur. Məhv olmuş beyni idarə etmək isə çox asandır. Hər bir sözə inanacaq, arxasınca düşəcək. Ümumiyyətlə qul təfəkkürlü insan həmişə elə düşünür ki, kimsə gəlib onu xilas edəcək. Ağıllı, azad insan isə hər zaman pusqudadır. Özünü qoruyur, mübarizə aparır. Xarakterini formalaşdırır. Qustav Le Bön sual edir ki, yüz minlik ingilis qoşununa milyonluq Hindistan qoşunu nə üçün qalib gələ bilmirdi. Çünki xalq olaraq xarakterləri yox idi. Sonra Qandı gəldi. O isə Tolstoyun əsərlərindən ilhamlanmışdı, bəhrələnmişdi. Bir də kitab oxuyanların hər bir vəziyyətdə "hücuma keçməsi" gülüncdür. Vaxtında geri çəkilməyi bacarmalısan ki, növbəti hücum möhtəşəm sonluqla bitsin. Çingiz xan qoşunun

önünə xəstə və qocaları düzürdü. Onlar hücum edəndə rəqib bütün gücünü sərf edirdi. Sonra isə yanlardan cavanlar və güclülər hücumu keçirdi. Beləliklə qələbə qaçılmaz idi. Tarixdə belə nümunələr çoxdur. Oxumağın qeyri-adi üstünlüklərindən biri də çətin vəziyyətlərdə tab gətirməyə kömək edir. Oxu ki, tab gətirəsən. İnsan oxuduqca ağına yeni ideyalar gəlir. Bu günlərdə N. Teslanın bioqrafiyasına baxırdım. İnsan elmdən əlavə nə qədər bədii əsər oxuyub. Ç. Darvin həmçinin. Eynşteyn Tolstoyu oxuyurdu, R.Taqorla, Z.Freydlə məktublaşırdı. Dünyada tanınmış liderlərə baxın. Hər biri kitab oxuyan olub. Hitler, Stalin, H.Əliyev, Atatürk, M. Rəsulzadə, saydıqca bitməz. Məsələn: Hitlerin sevimli kitabı Qustav le Bönün “Kütlə psixologiyası” əsəri idi. Atatürk isə iki kitaba xüsusi rəğbət bəsləyirdi. Y. N. Güntəkinin “Çalıquşu” əsəri və Q.Petrovun “Bəyaz zənbaqlar ölkəsində” əsəri. Q.Petrovun kitabını tərcümə etdirib ölkəyə yaymışdı. Stalin Qorkinin bağında yazıçı üçün yüksək səslə kitab oxuyurdu.

Gündəm qurbanları

Gündəm hər gün dəyişir. Onun haqqında yazmaq vaxt itkisidir, çünki gündəm dəyişəndə yazın da dəyişəcək. Yəni bir gün gündəm itəndə sən yazdığın yox olacaq. Heç kim beş il sonra onu axtarıb oxumayacaq. Şair “oxunmaq istəyirəm” deyəndə bunu nəzərdə tuturdu. Əsrlər, illər keçsə də, oxunmaq.

"Şair kimi yox,
şeir kimi ölmək istəyirəm... Oxunmaq arzusuyla
yaşayıram əvvəldən axıra
kimi oxunmaq...
Əzbər qalmaq istəyirəm kiminsə yadında!"

Üzeyir Mehdizadə Rəşid Behbudov kimi illər sonra yada düşməyəcək, ona görə ki, Üzeyirin yazdıqları gündəmi əhatə edir. Gündəm müğənnisidir. Rəşid Behbudov isə ürək müğənnisi. "Gangamstyle" Youtube-da rekord baxış sayı yığsa da, beş il sonra unudulacaq. Amma tutaq ki, Beyonce-un “Halo” mahnısı yada düşəcək...

Yaddaşlardan silinmək ən böyük cəzadır. Gündəm isə aldadıcı maska. Narın xörək duzu şəkər tozuna oxşadığı kimi... Gündəm yazıçısı olmaq təhlükəlidir, çünki sən kütləni deyil, kütlə səni idarə edir. Bir hadisə

törədirlər. Sən məcbursan onun haqqında yazasan. Olursan, gündəm yazıçısı. Ancaq və lakin, sən özün hadisələri seçib müzakirə edirsənsə, tarixdə qalmaq, unudulmamaq, oxunmaq şansın çoxalır. Ola bilər ki, dünyada XXI əsr olsun, sən isə 18-ci əsrdə baş vermiş məlum hadisə haqqında elə fikir yürüdəsən ki, o, bu gün çoxuna örnək olub, gələcəkdə baş verəcək hansısa bir çıxılmaz vəziyyətin açarı olsun.

Gündəm haqqında nə qədər obyektiv olsan da, kütlədən daha dərin müzakirə edə bilmirsən. Bir həqiqət var ki, vəziyyət hələ bişməyib. Zamanın ələyindən keçməyib. Kütlədən başqa heç kim bişməmiş qoğalı yeməz. Kütlə isə həmişə acdır. Onun üçün fərqi yoxdur. Əlinə nə keçdisə udacaq...

Şopenhauer deyir ki, kütləyə incəsənət lazım deyil. Napoleonun babası olmasaydı, Luvrdakı incə- sənət əsərləri hansısa zibilxanada məhv olacaqdı.

Bethoven musiqi bəstələyəndə kütləni düşünmürdü. Ona görə, bəzi konsertlərinə adam az gəlirdi. Gələnlər anlamırdı. O isə öz-özünə deyirdi: "**İndi musiqi əbədi dəyişəcək...**"

Kütləni idarə etmək üçün gündəm yaratmaq kifayətdir. Kütlə əyləncə istəyir, onu əyləncə ilə təmin etməsən, özünə başqa yer seçəcək və ya ən pis halda dağılacaq. Fərdlər tək-tək inkişaf edəcəklər. Ən pis hal deyəndə idarə etmək istəyənin üçün dedim. Əslində isə bu, ən yaxşı haldır. Kütləni dağıtmaq üçün onu əyləncədən məhrum etmək. **Kütlə heç vaxt darıxmır. Darıxsan kütlə olmaz. Darıxan təkə fərd olur.**

Dəbiyyat

Ədəbiyyat dəb halını alıb. Çünki dəb böyük pullar gətirir. Dəbinsə hər zaman reklama ehtiyacı var. Dəb halını almış ədəbiyyata qısaca dəbiyyat demək olar. Bu psixoloji effekt, inqilab, yenilikdir. Dəbdən kənar qalmağı seçən yazıçılar ədəbiyyatın dərin qatlarına etməyə çalışıb, elə orada da ilişib qalırlar. Dəbiyyatda hər şeyə üzdən yanaşır. Eyni zamanda, reklamın gilə sanbalını saxlamağa çalışır. Məsələn, Lev Tolstoy kimi "İvan İliçin ölümü"nü 100 dəfə yaşayıb yazmaqdan, kitabı Merlin Monro, Madonna kimi məşhurlarla reklam edib satırlar. Yaxşı da pul gətirir. Bir həftəyə rəflərdə kitab qalmır. Reklamın əsas gücünə seksual qadın obrazıdır. Məşhur olsa, ikiqat uğur gətirir.

Dəb xətrinə oxuyanlar kitabla şəkil çəkdirmək xətrinə təqdimatlara gedir, kitab alır, şəkil çəkdirdikdən sonrasa şkafa atırlar. Gündəmdə olmaq üçün insan nələrə qadirdir?!.

"Nə üçün bizdə kitab satılmır?" sualına cavabı qısaca olaraq dəbiyyatla bağlayıram. Heç bir seksual müğənnimiz kitabla şəkil çəkdirmir. Demək olar, heç bir TV proqramda kitab reklam olunmur. 6 nəfər yazıçı toplaşib, 100 oxucunu təqdimata gətirə bilmir. Xarici ölkələrin birindəse yazıçı kitabının təqdimatında imza atmaqdan əli keyimişdi.

İnsanı lap uşaqlıqdan gizli yerlərə cəlb edən ma-

raqdır. Marağ olmayan yerə heç kim yaxın durmur.

Bir rəssam görmədim, kitab oxuyan yarıçılpaq qadın şəkli çəksin. Heç bir klipdə kitab oxuyan qadın görmədim (Tək-tük varsa da çox azdır).

Aleksandr Düma teatra adam yığmaq üçün hansı üsuldan istifadə edirdi, bilirsinizmi? Teatrın başlama-sına iki saat qalmış binanın önündə qışqırırımış:

- Ay camaat, bugünkü tamaşada kişi qadını öpəcək. O vaxt üçün səhnədə öpüşmək böyük inqilab idi.

Bundan istifadə edərək Düma teatra insanlar toplayırdı. Ronaldonun "Instagram" səhifəsində təsadüfən şəkil gördüm. Ronaldo kitab oxuyurdu. İnanın, o kitabı tapıb oxuyan qızların sayı çox olacaq. Dəb budur. Dəb ədəbiyyatın inkişafını sürətləndirir. Ancaq bir məsələ var. Dəblə ayaqlaşan yazıçı kitabını yaxşı satsa da, ağzına gələni yazsa bilər. Buradasa yazıçının vicdanı işə düşməlidir. Təkcə pul qazanmaq xətrinə yazırsa, yaxın 20 ildə tanınacaq. Sonra gözdən itəcək. Dərin qatlara enmiş ədəbiyyat adamlarına 200-300 il keçdikdən sonra da yaddaşlarda qalırlar.

Bir yazıçının müsahibəsini oxuyuram. Sual belə idi:

- Özünüzü varlı sayırırsınızmi?

Əlbəttə, yazıçı məşhur idi. Kitab biznesində yerini tutmuşdu. Cavabı belə oldu:

- Digər gəlirli işlərdə işləyənlərə baxanda, xeyr. Elə də yox.

Yazıçının da pula ehtiyacı var. Uilyam Folkner ona gələn qalaq-qalaq oxucu məktublarını oxumurdu. Sadəcə zərfin küncünü cırıb içində qəbz olub olmadığını yoxlayırdı. Evdəki ac uşağa "al, bu kitabı ye!" deyə bilməzsən. Uşaqılıqda Çarlz Dikkensin, Lev Tolstoyun romanlarının nə üçün belə qalın olduğunu düşü-

nürdüm. Cavabı çox sadədir. Hər vərəqə görə pul alırdılar. Həm gözəl yazırdılar, həm də yaxşı qazanırdılar.

Diz çökməyən fikir

Bakunin Marksla mübahisəsini etsin, Jan-Pol Sartr Kamyunu küsdürməyində olsun, mən sizə özümüzün-külərdən danışım.

Heç kimi tənqid etməyən yazıçılar öz işi ilə məşğul olmuş kimi aktyorluq ustalığını nümayiş etdirir. Sevgi, məhəbbət, ayrılıq, məişət mövzularından yazıb, çoxlu sayda kitab satıb, bunu özü üçün uğur sayan yazıçılar həqiqəti eşitməkdən qorxurlar. Sərf etməyəni tənqid etməyən, daha doğrusu, qorxusundan sakit dayanan insandan yazıçı olarmı? Haqsızlıq qarşısında susub danışmayan insan niyə yazıçı olmaq istəsin ki?! Yazıçı mübariz olmalıdır. H. Pinterin Nobel nitqini oxuyanda insan mübarizəni hiss edir. Adam Amerikanı çirkin siyasət aparmaqda ittiham edir.

K. Q. Yunqa görə, indiki dövrdə təkçə şüurlu olmaq yetərli deyil. Əks halda, atom bombası kəşf olunmazdı. Gələcəyi duyan insanlar kütləvi insan məhvinə imkan verməzlər.

Bəzi yazıçılar ağılla hərəkət edirmiş kimi, gücün tərəfində mübarizə aparırlar. Hər mövzuya toxuna bilmirlər.

Yatağa təmiz vicdanla uzana bilməmək bədbəxlik deyilmi? Özünü filosof adlandırmaq axmaqlıq deyilmi? Nitşe ağılla hərəkət etsəydi, 24 yaşında professor olardımı? Dəliliyin zirvəsini fəth edən filosof. Kefli

İsgəndər kimi içib həqiqəti söyləmək hələ cəsarətli olmaq demək deyil.

Meydana sürdüüyü fikirlərə özü əməl edə bilməyən ucuz söz ustaları, kütləni əyləndirən klounlar gecələr için-için ağlamırmı?

Fikrinə, ideologiyasına əks çıxan bədbəxtlər. Bir balaca bəxşiş alan kimi gəmisinin yelkənini aşağı salanlar. Hamınıza nifrət edirəm.

Sartrın "Yalnız həqiqət" pyesində qoca jurnalist rəisinə deyir:

"SİBİLO. Cənab baş redaktor, yeddi il bundan əvvəl siz qərara gəldiniz ki, bizim qəzetin beşinci səhifəsini kommunist təbliğatı ilə mübarizəyə həsr edəsiniz. Bu işi də mənə tapşırıdınız. O vaxtdan var gücüm ilə çalışıram. Hələ orasını demirəm ki, sağlamlığımı itirmişəm, saçım tökülüb, ruhum sarsılıb... Ancaq bir məsələ var ki, heç olmasa qəzetimizin naminə mən onu deməliyəm. Bu da... mənim minimum əməkhaqqı məsələmdir. Mən özüm dəşik ayaqqabılarda gəzə-gəzə onlara necə lağ edə bilərəm, onların atasını yandıran sözləri necə yazıya bilərəm? Necə elan edə bilərəm ki, onların axırı çatıb?

JYÜL. Ayaqqabılarına baxım, görüm. Deşiyi-zadı yoxdur. Sən nə qədər alırsan?

SİBİLO. Yetmiş min. JYÜL. Pis deyil.

SİBİLO. Hamıya deyirəm ki, guya yüz min alıram.

JYÜL. Əla! Mən sənə icazə verirəm ki, başqaqlarına deyəndə, lap yüz iyirmi minə qədər qaldırasan. De ki, yüz iyirmi min alıram. Onda hamı elə biləcək ki, sən azı doxsan min alırsan.

SİBİLO. Təşəkkür edirəm, cənab Paloten! Ancaq siz bunu mənə gerçəkdən verə bilməzsiniz?

JYÜL. Yüz iyirmi min?

SİBİLO. Yox, nə danışırsız! Doxsan min... Sizə doğrusunu deyirəm... Mənimçün çox çətindir...

JYÜL. Böyük qızın var. Sənə kömək eləmir?

SİBİLO. Onun özünün maaşı çox azdır. Bir də ki, onun əqidəsi başqadır.

JYÜL. Əqidənin buna nə dəxli var? Pul əqidəyə baxmır!

SİBİLO. O... o, proqresçidir...

JYÜL. Uşağıqaz!.. Eybi yox, tez keçib gedəcək!

SİBİLO. Hərdən məcbur oluram ki, ondan borc alım. Mənim kimi kommunistlərlə peşəkar mübarizə üçün bir az yaxşı çıxırmı axı...

JYÜL. Əksinə! Borc ala-ala onları müflis et!..

Müflis!

SİBİLO. Ayın axırı gələndə - mənim halım lap dəhşət olur!..

JYÜL. Sibilo, bizim qəzetimiz məhəbbətə əsaslanır! Siniflər arasındakı münasibətə əsaslanır! Mən istəyirəm ki, biz hamımız məhəbbətimizlə, sevgimizlə ruhланаq. Əgər mən elə bilsəydim ki, guya sən pul naminə işləyirsən, o saat səni qovardım. Yox, sən burjuazianın və proletariyatın zənginliyinə mane olmaq istəyən alçaqlara qarşı mübarizə aparırsan! Sən məhəbbət uğrunda məhəbbətlə mübarizə edirsən!"

Nə olur olsun. Lap belə Stalinin qorxu rejimi olsun. Həqiqəti deyib güllələnəsən. Ancaq geri dönməyəsən. Platonov kimi sürgünlərdə illərin çürüyə, amma yazasan. "Can" kimi povestlər dünyaya gətirəsən.

Yayın həzzi

Yayda dincəlmək istəyən insan teatra getməyəcək. Nə qədər mənəvi zövqə ehtiyacı olsa belə dəniz qırağına gedib, dalğalara baxmağı üstün tutacaq. Ona görə, teatrlar yayda bağlanır. Olsa belə yayda açıq teatrlar dəniz kənarında nümayiş olunmalıdır. Bu qayda teatrın inkişafına gətirib çıxara bilər. Teatrlar yenidən əvvəlki kimi dola bilər.

Yadıma gəlir, mən hələ məktəbə getmirdim. Məhəlləmizin başında kinoteatr fəaliyyət göstərirdi. Hamı bir nəfər kimi taxtadan düzəltdiyi stulu götürüb kinoteatra gedirdi. Bir əldə stul, o biri əldə yaylıq. Ağlamalı hind filmi göstərəcəkdilər. Həmişəki kimi. Daha doğrusu, filmə indi baxsaq gülərik. Sadəcə, o vaxt baxıb ağlamalı başqa bir şey olmadığından hamı bir nəfər kimi ağlayırdı. İçini boşaldan insanlar evə rahat gəlirdilər. Üstüaçıq kinoteatra bilet almadan uzaqdan da baxmaq olurdu. Yayda məni öldürsən də, pulsuz bilet versən də qapalı yerdə kinoteatra getməyəm. Boğanaq hava, 50 dəfə ətiri üstünə səpmiş insanlar filmin marağını sıfıra endirə bilər.

Yayın ləzzəti təbiətlə birbaşa təmasda olmaqdır. Xarici ölkələrin birində akulalara aid filmi daha vahiməli etmək məqsədi ilə üstüaçıq kinoteatr ekranını gölün kənarında quraşdırıblar. İzləyicilər isə filmə suda oturaraq baxmalı idilər. Filmə duymaq üçün o qorxunu yaşadılar.

Yayda hətta, kitabı evdə oxumaq belə böyük günahtır. O ki, təbiət qoynunda uzanmadın, hərdən çiyələkdən, alçadan yemədin, o nə kitab oldu?! Yayda kitabı da düzgün seçmək lazımdır. Qışda baş verən hadisələrdən bəhs edən romanları qısa saxlamaq yaxşı olardı. Yayın kitabı "Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan", "Siçanlar və adamlar" tərzdə kitablar olmalıdır.

Yayda ana təbiət insanı öz yanına çağırır. Ayaqyalın otlar üzərində gəzmək, çayda çimmək, çaydan tutduğun balığı elə çay kənarında alışdırdığın tonqalda qızardıb yemək, ağaca dırmaşıb meyvə dərmək... Əsl teatr, kinoteatr, rəsm əsəri, roman budur... Yaşaya bilmək ən üstün incəsənətdir. İncəsənət qurban tələb edirsə, yaşayanda qurban təkcə mənalı keçirəcəyin ömrün olur. Heykəltaraş daşdan, qranitdən, taxtadan heykəl düzəldirsə, mütləq onları dağıdır, parçalayır. Rəssam rəngləri kətan üzərinə dağıdır. Şair, yazıçı sözləri vərəq üzərinə dağıdır. Yaratmağın kökündə dağıtmaq dayanır. Bu təbiət qanunundan qaçmaq mümkün deyil. Əziz Nesin demişkən, özünü çatlatmayan toxum torpağı çatlatmaz.

Sevdiyim filmlərdən olan "Yeni kinoteatr Paradizo" filminin sujet xəttinə nəzər salaq: Balaca uşaq kasıb ailədənir. Atası yoxdur. Anası isə onu və bacısını çətinliklə dolandırır. Anasından süd üçün aldığı pullarla kinoteatra gedən uşaq hədsiz dərəcədə filmlərə bağlanır. Hər gün kinoteatra getmək istəyir. Hətta, kinolenti idarə edən qoca kişinin kəsdiyi bəzi kadrları evə aparıb yığır. Filmləri əzbər bilir. Bir gün kinoteatr işçisinin başına bədbəxt hadisə gəlir. Gözləri yangında kor olur. Onu əvəz edəcək bir kəs olmadığından filmləri dəlicəsinə sevən uşağı məcburən öyrədir. İndi fil-

mi uşaq nümayiş elətdirir. Nəhayət, arzusuna çatan uşaq böyüyür, kinoteatrı tək idarə edir. Arabir qoca kişinin yanına gəlir. O isə uşaqdakı istedadı çoxdan sezmişdi. Ona kiçik kənddən getməyi tövsiyə edir. Onu demək olar ki, qovur. Sağ olduğu müddətdə burada görmək istəmədiyini bildirir, çünki uşağın təkə kinoteatr işçisi olacağına deyil, daha böyük uğurlara imza atacağına inanır. Elə də olur. Bir gün məşhur kino rejissoru öz kəndinə qayıdır, çünki gözləri görməyən qoca kişi artıq həyatda yoxdur...

Kimdəsə böyük istedadı gördünsə, onu yanında saxlamaq düzgün deyil. Lap onun müəllimi olsan belə onu böyük meydanlara göndərmək lazımdır. Ömrü boyu qolundan tutub "mənim tələbəmdir" demək ədalətsiz qərar olardı. İstedad sərhəd tanımamalıdır.

Bu film mənə uşaqılıqda kinoteatra gedən sadə kənd camaatını xatırladır. Yay axşamları filmə baxıb ağlamaq və ya gülmək havasıdır.

Bütün şeirlərimin qadını

"Bəzi insanlar öləndən sonra yaşayırlar"

Fridrix Nitsşenin bu deyimini oxuyanda ağılıma ilk növbədə şair Məlik Cahan gəldi. Onu sağlığında heç tanımamışam. Heç şeirləri ilə tanışlığım da yox idi. İntihar hadisəsindən sonra şeirləri tez-tez paylaşıldı. O zaman "Eynəkli qız" şeiri məni heyran etdi. İntihara meyilli şairin gənc yaşda bu cür fəlsəfi şeirlər yazması ayrı aləm idi. İlk dəfə oxuyanda şeiri anlamadım. Düşündüm ki, adi sevgi şeiridir. Şair yaşadıklarını yazıb. Bir qadının gözəlliyinə vurulan həssas gəncin sevgi hekayəsi kimi yozdum. Şeir isə daha dərin imiş.

Diqqət yetirək:

Metrodan çıxan kimi sənə zillənir "aclər".

Və sən də hiss edirsən ki, gözlərinə gedən yolda tıxac var.

Dərinliyə bax, İlahi! Yəni eynəyin "aclarla" gözlərin arasında sərhəddir. Yolu bağlayaraq tıxac yaradıb. Eynəyi bu qədər dərinləşdirən görməmişdim. Möhtəşəm!

Davam edək.

*Sənə dost məsləhəti,
hər zaman biraz saxla*

*sevginin yanında kin.
Çox danışanlardan və
çox susanlardan çəkin.
Fırtınaya hamilə
hər sükut, eynəkli qız.
Bir də güvən ipini
tarım tut, eynəkli qız.*

Təkcə çox danışanları demir ha, şair. Çox susanlardan qorx, çəkin! - deyir.

Fırtınaya hamilədir hər sükut... Şair bələkdən şairdir! Həssas, iti düşüncəsi şeirə gözəllik qatır.

*Üzünə gülən kəslər
arxanca danışdılar.
Təhqirə də keçdilər,
sərhədi də aşdılar.
Bilirsən, bunlar biraz ləyaqət məsələsi.
Səni düşünənlərin,
Səni təhqir etməsi,
Pişik-ət" məsələsi.*

İnsan psixologiyasına bu qədər aludə olmaq, tanımaq Məlik Cahan kimi gənc şair üçün böyük istedad idi. Heyif, onu gec gördük.

*Haramıza yaraşır
məsafəsiz ünsiyyət?!*

Dağın əzəmətli görünüşünü yalnız uzaqdan görmək olar. Eləcə də sevginin sehirlə qalması onun uzaq-

lığındadır. Qovuşmaq istəyi qovuşmaqdan daha gözəl deyilmi?!

*Bir də səni and verirəm,
“Sən əzizlərin ölmüşü...”
Soyuq olsa, kimsənin pencəyini geymə.
üşü, doyunca üşü.
Şərəfsizə bir pencək də ümid olar,
vicdanında çat olanlar
pencək ilə geyindirər, xəyalında soyundurar,
Bax a, səni and vermişəm
Sən əzizlərin ölmüşü...”
Üşü, donunca üşü.*

Az yaşda bu qədər bilmək üçün nə qədər həyatı bir bədəndə yaşamalısən? Knut Hamsun "Aclıq" əsərində aclığın dibinə endiyi kimi, Lev Tolstoy "İvan İliçin ölümü" əsərində ölümü dəfələrlə yaşadığı kimi M. Cahan da bu şeirə o qədər dərinlik yaşamış. Bədii təsvirlər isə şeirə ayrı bir gözəllik qatır.

Məsələn:

*Dodağının boyası
Gün batışı qırmızısı...*

Sonda isə şair yazır:

*Bax, dost kimi deyirəm,
mən hamıdan qaçıram,
sən də qaç, eynəkli qız.
Zəmanəmiz korlanıb...
Gözlərini dörd aç,
dörd aç, eynəkli qız.*

Bir qadını sevmək üçün onunla ilk növbədə dost olmağı bacarmalısan. Şeirinin iki yerində şair qadına dost deyir. Sevgini tam yaşamış şair tövsiyə verməklə ürəyində ona nə qədər can yandırdığını göstərmək istəyir.

Bu, hələ şairin bir şeirinin mənim gözümdəki qısa icmalı idi.

İntihardan öncəki sonuncu şeirinin sonuncu bəndində cahan boyda ürəyi olan Məlik Cahan yazır:

*Bir gün ruh tərək edir səni,
ruh səni, sən də hər kəsi.
Yaxınlıqdakı məsciddən
eşidilir azan səsi...*

Bilmədən danışmaq

Bir pırıça var. Onu oxuyanda özünü yüksək elita sayan, özünə ziyalı deyən, ağsaqqalığı əmr etməklə səhv salan sovet insanı qıyafəsindən çıxma bilməyən insanlar yadıma düşür. Usta şagirdlərə ağ vərəq paylayır. Sonra bir ərazini göstərib deyir:

- Hər kəs vərəqə ərazinin ölçülərini yazsın.

Hərə bir şey yazır. Usta vərəqlərə baxıb dinlənir:

- Hamınız səhv yazmışsınız. Cavab "bilmirəm" idi.

Əgər sən ərazini ölçməmişsə, onun ölçülərini haradan biləcəksən?

Yaşlı nəsil gənclərə istedadsız deməmişdən öncə onların əsərlərini oxumalıdır. Oxumursa "bilmirəm" deməlidir. Əks halda yalan danışmış olur.

Gəncləri exo ilə müqayisə etmək olar. Nə qışqırsan onu da eşidəcəksən. Nifrət ver, nifrət alacaqsan, sevgi ver başına dolansınlar.

Yaşlı nəslin tənqidi də lazımdır. Əgər o tənqid həqiqətə söykədirsə. Sifarişlə tapşırılmışları tənqid edib yerdə qalanının heç üzünə baxmamaq insanlığa ümumiyyətlə sığmır. Gənc nəslin çatışmayan cəhəti tez özündən çıxmağındadır. Boş qayığı söyməklə ancaq özünə pislik etmiş olursan.

Məsuliyyətin gücü

Məsuliyyətli insan görəndə sevinirəm. Öz işinə həssas yanaşan insan görəndə fəxr edirəm. Bayaq tak-sidə sürücü qarışıq yeddi nəfər yol gəlirik. Sürücü qarşıda oturanla danışırdı. Söhbətin bir yeri tutdu məni:

- Bilirsən mən indi 140-130 sürətlə sürə bilərəm. Qəza anı yaranarsa yığışdırmaq çətin olacaq. Altı ailə üzvü aparıram maşında. Bu, böyük məsuliyyətdir.

Kaş hər kəs o sürücü kimi məsuliyyətli olardı. Çayçı çayı soyuq gətirməzdi, aktyor rolunu yola verməzdi, şair ağzına gələni yazmazdı, tənqidçi sifarişlə heç kimi tərifləməzdi, vəzifə adamı rüşvətlə iş görməzdi...

İşlədiyim müəssisədə müştərilərlə tez-tez rastlaşmalı oluram. İşlərini həll etdikdən sonra şirinlik edib pul qoyub getmək istəyirlər. Arxalarıyca qaçıb qaytarıram. Düzdür, özümü o filmdəki kimi sakit aparırsam da, hər halda pulu götürmürəm. “Həsənağanın qohumları” gəlsə belə işi eyni prosesdə aparıram. Fərqi yoxdur kim gəlib. Hər kəsə eyni cür hörmət bəsləyirəm. Məncə hər birimizin borcu məsuliyyətli olmaqdır. İndi siz deyin:

Bir dil ki qəm düçar ola ağlar-ağlamaz?

Ənduhi qüssə yar ola ağlar-ağlamaz?

Rüşvət elə bir işdir ki, ona şirnikləndinsə günün qara olur. Rüşvət verən olur - ağa. Rüşvət götürən olur - qul. Pulunu verib də. İşinin tez həll olunmağını istə-

yir. Sən də baş üstə deyib əl-ayağa düşürsən. Rüşvəti tərifə oxşadıram. Xoş gələ bilər. Amma inkişafa mənə törədir. Stefan Essel "Hiddətlənin" adlı yazısında qeyd edir:

"İnsanın məsuliyyəti nə hakimiyyətə, nə də bir tanrıya tabe etdirilə bilməz. Əksinə, insan şəxsi məsuliyyətinə söykənərək fəaliyyət göstərməlidir."

Məsuliyyətli şəxs tutduğu vəzifənin çətinliyini, aqibətini hiss etməlidir. Vaxtında getməyi bacarmalıdır. Vaxtında öz postunu lazım gələrsə daha layiqli şəxsə, iş adamına verməlidir. Bu ədalət simvoludur. Vaxtında getmək.

HEKAYƏ

QUŞ

Təyyarə perronunda dayanmışam. Koordinatorlar paletlərə nəzarət edir, yükdaşıyanlar paletləri yük arabalarına min bir əzab-əziyyətlə itələyirlər, təhlükəsizlik xidmətinin əməkdaşı təyyarəyə daxil olmaq istəyən hər kəsi yoxlayıb içəri buraxır. Təyyarənin ön qapısında trap görürəm. Arxa aşağı qapılarda isə ayloderlər düzülüb. Supervayzer paletləri ayloderə ötürür. Sürücü ayloderi aşağı endirib yük arabasına yerləşdirir. Beləcə yüklər anbara göndərilir. Görəsən təyyarə pəncərəsindən bu prosesləri izləyən sənişinlərdən əziyyət çəkən işçilərə qiymət verən varmı? Yoxsa onlar “pul verib bilet almışam” kimi fikirlə yaşayırlar. Təyyarə qərribə texnikadır. Ağır texnikalardan tutmuş insana kimi hər şeyi yüksək sürətlə bir ölkədən digər ölkələrə apara bilir. Lakin geriyə gedə bilmir. Bunun üçün əlavə bir texnika hazırlayıblar. Bu ağır maşın təyyarənin ön çarxını qaldırıb havada saxlayır. Sonra yavaş-yavaş təyyarəni geriyə sürürlər. Bəzi ölkələrdə təyyarədə bomba sözünü işlətsən səni həbs edib zərərsizləşdirirlər. Təyyarədə sən artıq öz ölkənin vətəndaşı deyilsən. Nə də digər ölkənin vətəndaşısan. Sənin vətənin təyyarədir. Sənədin təyyarədə itsə və ya oğurlansa təyyarədə qalmalı olacaqsan. Qərribədir elə deyilmi? İnsanın hara aid olmasını kağız parçası müəyyən edir. Bütün bu fikirlər perronda durduğum an ağılıma gəldi. Ancaq nə edəcəyimi unutmuşdum. Mən buradamı işləyirəm? Nə edirəm burada? Mən kiməm? Bir anlıq qərubsədim. Boynumdan bir sənəd asılıb. Əlimə götürüb baxıram. "Qablaşdırma üzrə operator Famil Məlikov". Hər şey yadıma düşür. Mən 3 ildir ki, aeroportda işləyirəm. İş-

dən çıxmaq qərarına gəlmişdim. Bu an son qərarı versəm də bir ildir ki, bu fikir beynimdədir. Anbara qayıdıb direktorun otağına gedirəm. İşdən çıxmaq istədiyimi deyirəm. Mənə dəli kimi baxırlar, gülümsəyirlər. Səbəb soruşurlar. Qəribədir, hər şeyə görə səbəb deməlisən. Bir bəhanə gətirib otaqdan çıxıram. Ərizə yazıb stolun üstünə qoyuram. Əynimi dəyişmək üçün soyunub geyinmə otağına yollanıram. İşin axırı imiş. Saata heç baxmamışam. Paltarlarımı anbardara təhvil verib kağız alıram. Bu kağızdakı imzalar əsasında mənim işdən çıxmağımı dəqiqləşdirib son maaşı verirlər. Yenə də kağız. Yenə də kağız çox şeyi həll edir. Artıq özümü daha azad hiss edirəm. Qəribədir, iş qapısından çölə ayaq atanda hava mənə daha təmiz gəlir. “Azadlıq budurmu?” - özümə sual verirəm. İndi nə edəcəyəm. Əsas sual budur. Oxuduğum kitablardakı qəhrəmanlar kimi hərəkət edim? Qreynur kimi qoxu hissetməm yoxdur. İvan İliç kimi xəstələnmişəm. Ölüm yatağında deyiləm. Oblomov kimi tənbel deyiləm. Beynimdə bu cür analiz edə-edə evə yollanıram. Evdə yemək yemirəm, çimib yola düzəlirəm. Restorana gedirəm.

Acından ölürdüm. Bu ifadə həqiqi mənada olmasa da bu an özümü bir ay yemək yeməyən afrikalı uşaq kimi hiss edirdim. Knut Hamsunun ac obrazı yanımda yalan olardı. İri addımlar ataraq ilk qarşıma çıxan restorana tələsdim. Nəhayət, birini tapdım. Adını belə düz - əməlli oxumadan içəri keçdim. Dünən maaş aldığı üçün heç menyuya da baxmadım. Bikef halda ofisiyanta dedim:

- Restoranın şah yeməyini və çaxır gətirin, zəhmət olmasa.

Ofisiant - “baş üstə” deyib, sifariş yazdı və mümkün qədər tez gözdən itdi. Deyəsən o da dəhşət ac olduğumu duymuşdu. Fikrə getdim. Acqarına fikrə getmək də əməlli-başlı zülmüdür. Ətraf stollarakı söhbətlər fikrimi yayındırdı. İki metr məndən aralıdakı stolda 3 xanım gürcü mətbəxinə aid yeməklər sifariş vermişdilər. Qoxusundan arabuli olduğunu bildim. Bəh-bəh... Çaxırları da bu dəm gəldi. Sol tərəfimdəki stolda bir cütlük əyləşmişdi. Ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Ətrafdakılara maneə törədirdilər. Arada öskürürdüm ki, bəlkə oğlan anlaya... Axır başqa bir stoldan ofisiantı çağırıb şikayət etdilər. Adminstrator xəbər tutub gəldi. Cütlüyə mehribanasına xəbərdarlıq etdi. “Yəqin ailə problemləri var” - deyə düşündüm. Ancaq ictimai yerdə səs-küyə ehtiyac yox idi. Kefimi pozmaq fikrində deyildim. Öz dadlı yeməyimi gözləyirdim. Yalnız yemək mədədə olarkən insan xoşbəxtlik haqqında düşünə bilər. Bir sovet cizgi filmində qarnını pəncəsi ilə tutan pişiyin dediyi kimi: - kotlet güvənli yerdədir. Bu dəm restorana bir bəy daxil olur. Yanında təhlükəsizliyini qoruyan hünürboy, yoğun boyun oğlan da var. Restorana dəvət etdiyi qadını deyəsən çoxdan tanıyır. Özündən razı halda bu gözəl qadına bahalı telefon hədiyyə edən bəy həyatından razı görünür. Mənim kimi ac insan təsiri bağışlamır. Qadın da xoşbəxt görünür. Bir xeyli yemək sifariş edirlər. Digər stoldan kim isə bəylə gələn qadına baxır. Qadını gətirən oğlan bu hadisəni həzm edə bilməyərək mübahisəyə başlayır. Tezliklə söhbəti davam etmək üçün çölə çıxırlar. Mən də maraq xətrinə guya siqaret çəkmək bəhanəsiylə qarıya tərəf gedirəm. Siqareti yandırıb bir az aralıda onlara qulaq asıram.

Özündən razı halda oğlan dillənir.

- Qaçaq sən məni tanıyırsan?
- Yox, bəs sən məni tanıyırsan?
- Yox.

Bəlkə 10 dəqiqə ancaq bu sualı verirlər. Nəhayət, bəy deyir.

- Tanımırsan onda tanı da! Mən Əbdül müəllimin xalası oğluyam.

- Dayan görüm.

Sağ əlinin işarə barmağını yuxarı göstərərək davam edir.

- Əbdül müəllim?

- Həri. Necə bəyəm?!

- Heç. Allah canını sağ eləsin. Mən də Əbdül müəllimin dostu Vasif müəllimin dayısı oğluyam da.

- Ooo lap yaxşı.

Qucaqlaşmış hal əhval tuturlar, sonra da nömrələrini dəyişirlər. Görüşmək barəsində razılaşıb içəri keçirlər. Mən də onların ardınca addımlayıram. Oğlan qadının yanına əyləşən kimi söhbəti həll etdiyini deyir.

Ac olduğumu unutmuşdum. Nəhayət yeməyim gəldi. Dadlı yeməyi 5 dəqiqə keçməmiş yox etdim...

Restorandan çıxıb hara gedəcəyimi düşünə-düşünə "İçərişəhər" metrosuna tərəf gedirəm. Lakin metroya dönməyib düz gedirəm. Deyəsən qərar vermişəm. İncəsənət muzeyinə yollanıram. Artıq qapıdan içəri daxil olanda soyuq olduğunu duydum. Yəqin rənglər korlanmasın deyə belə edirlər. İlk rəsm əsərini gördükdə nağıllar aləminə düşdüyümə əmin oluram. Möcüzələr diyarı, əsrlərin rənglərlə təsviri, illərin çərçivələri sıra ilə düzülüb. Möhtəşəm atmosfer ürəyimə əvəzsiz sakitlik gətirir. İtaliya məktəbindən sonra Hollandiya

məktəbinə tərəf yollananda bir qadının uşağı ilə içəri daxil olduğunu gördüm. Qadının davranışından muzeydə açıq qapılar günü olduğunu duyurdum. Sanki bilmədən bura gəlib düşmüşdü. Şou proqram, müğənnilər yox idi. Onun düşüncəsinə görə muzey belə olmalıydı. O isə sakit bir yerə düşmüşdü. Kütlədən ayrılrsa da özünü kütlə kimi aparan canlı... Qəflətən telefonuna zəng gəldi. Salamlaşan kimi şikayət etməyə başladı.

- Az Gülnarə, bu nə yerdi məni göndərmisən? Darıxdıme. Bilsəydim bulvara gedərdim. Heç olmasa orada karusellər var. Burada quru şəkillərə baxmaqdan ürəyim ağrıyır. Nə isə sağ ol.

Uşağın əlindən tutub bayıra çıxdı. Bir neçə dəqiqə Rembrandtın əsərinə baxdım. Bir az uzaqlaşdım, bir az yaxınlaşdım. Deyilənə görə bəzi rəsm əsərlərinin öz məsafəsi var. Hətta hər şəklin öz enerjisi olmalıdır. Enerji axınının hansı tərəfdən gəlməsi də vacibdir. Qoca bir rəssamdan eşitmişdim ki, Mikelancelonun "Toxunuş" əsərində tanrının "qolu" sağda deyil solda olsaydı şəkil öz müqəddəsliyini, dərinliyini itirərdi.

Hacı Zeynalabdin Tağıyevin sifarişi ilə çəkilməmiş dəniz şəklinə baxanda sol böyrümdə bir qoca kişiye gözüm sataşdı. Sakit səsle özü ilə həmsöhbət olan ağsaqqal bir şəklin önündə dayanmışdı. Marağ məni sakit buraxmadı. Qocaya bir az da yaxınlaşdım. Ağladığını sezdim. Təqribən 15 dəqiqə gözündən yaş süzülürdü. Sonra göz yaşlarını köhnə pencəyinin qoluna sildi. Diqqətlə ona baxdığımı görə növbətçi qadın mənə yaxınlaşdı.

- Salam, bəy.

- Salam, xanım.

- Görürəm qoca kişiyyə diqqətlə baxırsınız. O, hər həftə gəlib məhz o qara paltarlı qadın rəsminin önündə təqribən 1 saat dayanıb gah ağlayır, gah köks ötürür, gah diqqətlə baxır, gah gülümsəyir.

- Maraqlıdır.

- Bu muzeydə 10 ildən çoxdur işləyirəm. Maraqlı hadisələr çox görmüşəm.

Beləcə ortayaşlı gözəl xanım mənə ard-arda 6 hekayə danışdı. Söhbətimiz alınmışdı. Bir də ayıldı ki, iş vaxtı bitib. Onu evinə kimi ötürdüm. Yolda incəsənətdən, kitablardan, rəsm əsərlərindən danışdıq. Özümüzdən isə aylı gecə danışacaqdı.

Günəş bağlı gözlərimi açmağa çalışanda yuxudan ayıldım. Geyinib küçəyə çıxdım. Xəbərsiz getməyi sevirəm. Fikirli halda yolu keçəndə belimdə ağırlıq hiss etdim. Gözüm qaraldı. Səssizlik içindəyəm. Dekartın sözlərini xatırlayıram. "Mən düşünürəmsə, deməli mövcudam". Deməli mən hələ varam. Nə gözəl hissdi. Yox olmamışam. Uzun yol görürəm. Daha doğrusu uzaqda işıq görürəm. Bu yol mənə sonsuzluq kimi görünür. Yaxşı ki, qaranlıq var. Yoxsa işığın var olmağına belə sevinməzdim. Ayılıram. Özümü ağac qırıntılarının üstündə hiss edirəm. Aşağı baxanda ağac qırıntılarına qarışmış yumurta qabığının qırıntıları görünür. Heç nə anlamıram. Güzgü yoxdu özümə baxım. Lənətə gələsən! Əllərimə baxmaq üçün onları yuxarı qaldırıram. Aaaaaaa... Bu... bu ki... bu ki qanadlardır... mənim qanadlarım var... özüm də yuva-dayam... yumurta qabığının qırıntıları... Deməli, mən quş kimi dünyaya gəlmişəm... Hansı növəm bilmirəm... Qəribədir! Hər şeyi unuduram... Mən kiməm?... Haradayam?... Nə edirəm?...

İnsanlar yuxarıdan çox balaca görünür. Sanki böcəklər işləyir. Yuvalarına torpaq daşıyırlar. Böyük bir quş görürəm. Ancaq o tərənmir. İnsanlar onun içinə daxil olurlar. Uçanda qanadları tərənmir. Qəribədir! Beyinə təsir edəcək səslər çıxarır. Ancaq bura xoşuma gəlir. Doğmalığ hiss edirəm. Yuvamı hündür bir yerdə qurmuşam...